

Περίληψεις εισηγήσεων

10 Επιστημονικό Συνέδριο

ΚΑΒΑΛΑ
7-9 2018
Δεκεμβρίου

«Ο καπνός στην ιστορία: οικονομικές,
κοινωνικές και πολιτισμικές
προσεγγίσεις»

Διοργάνωση:

- **Ινστιτούτο Κοινωνικών Κινήματων και Ιστορίας Καπνού (ΙΚΚΙΚ)**

Σε συνεργασία με:

- **το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης-Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών**
- **το Πανεπιστήμιο Αμβούργου, Τμήμα Γλωσσών, Λογοτεχνίας και Μέσων II**
- **το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, ΜΠΣ Δημόσια Ιστορία**

ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ
ΣΥΝΑΝΤΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

2018
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΤΟΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ
ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
#EuropeForCulture

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 9 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2018

Εμπόριο και επιχειρηματικές στρατηγικές του καπνού

Παναγιώτα Τζιβάρα, Εκμισθωτές και καταναλωτές καπνού στο βενετικό Κράτος της Θάλασσας: το δίκτυο της οικονομίας της απόλαυσης

Η έρευνα εστιάζει στους εκμισθωτές και νόμιμους διακινητές του καπνού, στην όψιμη περίοδο της βενετικής κυριαρχίας στον παραδοσιακό ελληνικό χώρο. Αρχαιακά τεκμήρια, ερασιμμένα κατά κύριο λόγο από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας και από το Αρχείο της Κέρκυρας, δίνουν απαντήσεις για το μονοπώλιο του καπνού. Μία σειρά συμβολαίων ανάμεσα στους εκμισθωτές και τους υπενοικιαστές σε περισσότερα από 30 χωριά της κερκυραϊκής υπαίθρου, σε συνδυασμό με τη μελέτη ανέκδοτων και εκδεδομένων αναφορών των βενετών διοικητών των κτήσεων προς τη μητρόπολη, καθώς και διατάγματα της Γερουσίας, άνοιξαν παράθυρα για την παρακολούθηση της διακίνησης του καπνού, σε σκόνη και σε φύλλα, από την Ευρώπη και τις οθωμανοκρατούμενες περιοχές στις κτήσεις της Γαληνοτάτης στο Ιόνιο.

Στην ανακοίνωση θα επιμείνουμε στην πρόσληψη της δυτικής συνήθειας από την τοπική αριστοκρατία αλλά και στην ευρεία διάδοσή της στο κοινωνικό στρώμα των χωρικών. Θα παρουσιάσουμε τη στάση της Κυριάρχου στη ζήτηση του καπνού από τους υπηκόους, την πολιτική της πάταξης του λαθρεμπορίου, την εκμετάλλευση ενός εθιστικού προϊόντος για την αύξηση των εσόδων του κεντρικού ταμείου, με την απαγορευτική νομοθεσία για την καλλιέργεια του καπνού και την υιοθέτηση της πολιτικής της δημοπρασίας. Φιλοδοξούμε επίσης να δώσουμε μία γεω-γραφία και προσωπο-γραφία των καταναλωτών του καπνού, μέσα από τη δήλωση της ποσότητας που διακινούνταν σε κάθε χωριό αφενός, και από την καταγραφή της συμπεριφοράς των ευγενών απέναντι στη «σκόνη που βρωμούσε».

Τέλος, θα παρουσιάσουμε, συνοπτικά, το πλαίσιο κανόνων και απαγορεύσεων που τέθηκαν από τους επόμενους των Βενετών κυριάρχους του Ιονίου χώρου, στις δύο πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα, από το οποίο διαφαίνεται η υιοθέτηση και η συνέχιση της πολιτικής της βενετικής Δημοκρατίας.

Ελπίδα Βόγλη, «Καπνοπωλείον ‘Η Ροδόπη’ (...) επί της διασταυρώσεως των οδών Αιόλου και Πανδρόσου»: Από την ‘ειδοποίηση’ και τη ρεκλάμα του 19ου αιώνα στη μεσοπολεμική διαφημιστική εκστρατεία για τη διαμόρφωση μιας ελληνικής κοινωνικής ‘κουλτούρας’ κατανάλωσης σιγαρέττων

Το θεωρητικό εφαλτήριο της προτεινόμενης ανακοίνωσης σκιαγραφούν στην αλληλοσύνδεσή τους α) οι διαγραφόμενες στρατηγικές εμπορικής πολιτικής των ‘καπνικών’ επιχειρήσεων και βιομηχανιών του ελληνικού κράτους και β) η κωδικοποίηση των κανόνων της αναπτυσσόμενης διαφήμισης, που ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα αποσκοπεί στη ‘μεταμόρφωση’ της κατανάλωσης δεδομένων προϊόντων σε πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς ή ακόμη και κοινωνικοποίησης. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη μας ότι τα καπνικά προϊόντα που μας ενδιαφέρουν εδώ, σχετίζονται με ‘κοινωνικές απολαύσεις’ αλλά επίσης επηρεάζουν, σύμφωνα με τις απόψεις της υπό εξέταση εποχής, τη ψυχική ή ακόμη και τη σωματική κατάσταση των καταναλωτών τους, τα ερωτήματα που τίθενται, εστιάζονται όχι μόνο στην επινοητικότητα των τότε επιχειρηματιών ή διαφημιστών αλλά και στην επιρροή που ασκούν στις διαφημιστικές πολιτικές τους οι κυρίαρχες θεωρίες για την ιατρικοποίηση και τη δημόσια υγεία της ελληνικής κοινωνίας. Ένα πρόσθετο ερώτημα, τέλος, σχετίζεται με την εθνοκοποίηση του εν λόγω παραγόμενου αλλά και διαφημιζόμενου προϊόντος: πώς μπορεί να εξηγηθεί η σύσταση το 1872, για παράδειγμα, του καπνοπωλείου ‘Η Ροδόπη’ στην κεντρική αγορά της ελληνικής πρωτεύουσας;

Δημήτρης Κυπριωτάκης, «Τα Κρητικά καπνά». Στοιχεία για την παραγωγή και το εμπόριο καπνού στην Ανατολική Κρήτη κατά το Μεσοπόλεμο

Παρά την ιδιαίτερη αξία του, ως ένα από τα κύρια εξαγωγίμα προϊόντα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η καλλιέργεια του καπνού δεν γνώρισε ιδιαίτερη διάδοση στην Κρήτη κατά το 19ο αιώνα. Η κατάσταση αυτή, αρχίζει σταδιακά να μεταβάλλεται στα χρόνια της Κρητικής πολιτείας. Κατά τις επόμενες δεκαετίες και ειδικά από το 1922 και έπειτα, οι καλλιεργούμενες εκτάσεις όπως και αντίστοιχα, οι ποσότητες του παραγόμενου καπνού αυξάνονται σε σημαντικό βαθμό. Παράλληλα, ο τομέας της επεξεργασίας και της παραγωγής τσιγάρων, επεκτείνεται μέσω της ίδρυσης των πρώτων τοπικών «βιομηχανιών» κατασκευής τσιγάρων, ως αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας τοπικών κεφαλαιούχων και εμπόρων καπνού.

Τα στοιχεία που καταγράφονται κατά την περίοδο αυτή από το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο του Ηρακλείου σε σχέση με το σύνολο της τοπικής εμπορικής δραστηριότητας, δείχνουν ότι από το λιμάνι της πόλης, εξαγόταν σημαντικές ποσότητες καπνού, έχοντας ως κύριο προορισμό τον Πειραιά ή άλλες περιοχές του Ελληνικού κράτους ενώ μικρές μόνο ποσότητες κατευθύνονταν σε χώρες του εξωτερικού, κυρίως την Ιταλία.

Μέσω της αντιπαραβολής των ποσοτήτων αυτών, με τις αντίστοιχες εισαγωγές, προκύπτει ότι ο μεγαλύτερος όγκος των εξαγόμενων καπνών, μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1930 προερχόταν από την τοπική παραγωγή. Από το 1932 και έπειτα, με εξαίρεση ίσως την πρόσκαιρη ανάκαμψη της περιόδου 1935-1937, τόσο η καλλιέργεια όσο και το εμπόριο καπνού, περιορίστηκαν σε σημαντικό βαθμό, χωρίς ποτέ να επανέλθουν στα προγενέστερα επίπεδα.

Η παρούσα πρόταση, αποσκοπεί πρωτίστως στην εξέταση του ζητήματος της παραγωγής και της εμπορίας του καπνού από και προς την Ανατολική Κρήτη κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία. Σε δεύτερο επίπεδο θα επιχειρηθεί η εξέταση της δομής όπως και του τρόπου λειτουργίας των τοπικών βιομηχανιών κατά την ίδια περίοδο, μέσα από τα ποικίλα διαθέσιμα στοιχεία του τοπικού τύπου, όπως και επιμέρους πηγών.

Juan Carmona Zabala, Παλιές συνήθειες σε νέα εποχή: Οι χωρικές αγοραπωλησίες ανατολικών καπνών στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου

Η εισήγησή μου εστιάζει στις χωρικές αγοραπωλησίες ανατολικών καπνών στην βόρεια Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Όπως στην προπολεμική περίοδο, ο έμπορος συνήθιζε να επισκέπτεται το σπίτι του αγρότη και αγόραζε τον καπνό επί τόπου. Από αυτή την άποψη, δεν υπήρξε καμία καινοτομία τις δεκαετίες του 20 και 30. Οι καπνέμποροι και οι μεσίτες τους εξακολούθησαν να διαστρεβλώνουν τις πληροφορίες για την κατάσταση των αγορών, και να εκμεταλλεύονται τους πιο ευάλωτους παραγωγούς, με στόχο να κρατάνε τις τιμές χαμηλά. Κάτι που όμως άλλαξε ουσιαστικά κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου ήταν το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο γίνονταν αυτές οι συναλλαγές. Η όλο και πιο μεγάλη σε μέγεθος αγορά του ανατολικού καπνού, αλλά και οι σημαντικές δημογραφικές αλλαγές που μετέτρεψαν την πλέον βόρεια Ελλάδα τη δεκαετία του 20 αποδυνάμωσαν τους κοινωνικούς δεσμούς που παλιά εγγυόντουσαν ένα ελάχιστο επίπεδο εμπιστοσύνης μεταξύ εμπόρων και παραγωγών. Επίσης το καπνεμπόριο αποτελούσε πλέον αντικείμενο μεγάλου ενδιαφέροντος για το Ελληνικό κράτος, που προσπαθούσε να κρατήσει χαμηλό το κόστος των συναλλαγών (transaction costs), ένας σημαντικός παράγοντας για την τελική τιμή εξαγωγής αυτού του σημαντικού προϊόντος της ελληνικής οικονομίας. Το κράτος σχημάτισε ένα θεσμικό πλαίσιο γύρω από τις χωρικές αγοραπωλησίες καπνού με την χρήση τυποποιημένων συμφωνητικών, ένα απλοποιημένο σύστημα για την λύση διαφορών μεταξύ αγοραστή και πωλητή. Στο καινούριο πλαίσιο είχε σημασία επίσης η επέμβαση της Αγροτικής Τράπεζας και των Γραφείων Προστασίας Ελληνικού Καπνού. Παρ' όλ' αυτά, οι πρωτοβουλίες με σκοπό την ενδυνάμωση των αγροτικών συνεταιρισμών έτσι ώστε να μπορούν να εκτελούν συλλογικές πωλήσεις δεν είχαν κρατική υποστήριξη.

Η ανάλυση των αλλαγών που έγιναν στις χωρικές αγορές ανατολικών καπνών στην βόρεια Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου μας επιτρέπει να καταλάβουμε λίγο καλύτερα τρεις ιστορικές εξελίξεις. Πρώτον: την επέκταση της κρατικής εξουσίας στην οικονομική ζωή της υπαίθρου. Δεύτερον: την δημιουργία μιας σχετικά απρόσωπης αλλά και ρευστής αγοράς καπνού. Τρίτον: την οικονομική ενσωμάτωση των Νέων Χωρών και του πρόσφατα εγκατεστημένου πληθυσμού τους στην Ελληνική εθνική οικονομία.

Κράτη και επιχειρήσεις

Ευάγγελος Πρόντζας - Βιργινία-Αναστασία Φουρνάρη, *Ο καπνός στις Βαλκανικές και Ευρωπαϊκές σχέσεις του μεσοπολέμου*

Στα μεγάλα ζητήματα των μεσοπολεμικών διεθνών σχέσεων ο καπνός διατηρεί σημαντική θέση στη λήψη αποφάσεων συνεργασίας σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Το «χαμηλής» εξωτερικής πολιτικής ζήτημα, ο σχηματισμός αποθεμάτων καπνού, συνδυασμένο με το συναλλαγματικό πρόβλημα των βαλκανικών κρατών, υποχρεώνει την Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Τουρκία να πραγματοποιήσουν από κοινού βήματα: το πρώτο πολιτικού χαρακτήρα εκδηλώνεται με τη διαβαλκανική συνεργασία των τριών αυτών κυριότερων παραγωγών χωρών, το δεύτερο βήμα έχει οικονομικό περιεχόμενο και αφορά την προώθηση στις καπνοπαραγωγές χώρες εξειδικευμένων τραπεζικών θεσμών που στηρίζουν την καπνοπαραγωγή και το τρίτο αφορά την άσκηση κοινωνικής πολιτικής και τους θεσμούς κρατικής παρέμβασης σε αυτές τις χώρες. Το «υψηλής» εξωτερικής πολιτικής ζήτημα είναι η συμμετοχή του καπνού στη ρύθμιση των όρων εμπορίου ανάμεσα στις χώρες παραγωγής καπνών με τις βιομηχανικές ευρωπαϊκές χώρες. Η διαμόρφωση των όρων εμπορίου συνδέεται με τη δυνατότητα να ρυθμιστεί η εξαγωγή των χωρών παραγωγής, να ενισχυθεί ο ρόλος μονοπωλίων ανατολικών καπνών και να ελεγχθεί η εφαρμογή του δασμολογίου για τα καπνά. Πλέον περίπλοκη γίνεται η εμπλοκή του καπνού με την υιοθέτηση ευρωπαϊκών σχεδίων (όπως το σχέδιο Daudier) ώστε να ενισχυθεί η συνεργασία των τριών χωρών στην καπνοπαραγωγή και καπνεμπορία και ακόμη να αντιμετωπισθεί δια της καπνοκαλλιέργειας το ζήτημα των προσφύγων.

Αριστοτέλης Σπυριδόπουλος, *Το ζήτημα του καπνού στις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της πρώτης εμπορικής συμφωνίας Ελλάδας - Τσεχοσλοβακίας 1920 – 1923*

Η Τσεχοσλοβακία μετά την ανεξαρτησία της προσπάθησε να συνδεθεί σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο με όλα τα κράτη της υφηλίου, αναζητώντας πρόσφορες αγορές για τα βιομηχανικά της προϊόντα. Έχοντας κληρονομήσει το 85% της βαριάς βιομηχανίας της Δυναδικής Μοναρχίας η Τσεχοσλοβακία κληρονόμησε έως έναν μεγάλο βαθμό και την οικονομική της πολιτική. Στο πλαίσιο αυτό κατέβαλε κάθε δυνατή προσπάθεια να επαναφέρει και τις προπολεμικές εμπορικές σχέσεις των βιομηχανιών της παλαιάς Αυστρο-ουγγαρίας με την Ελλάδα. Από την Ελλάδα εισήγαγε κυρίως καπνό, σταφίδες και αποξηραμένα φρούτα, με τον καπνό να αποτελεί την αιχμή του δόρατος στις μεταξύ τους συζητήσεις. Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιαστεί η πολιτική του Μονοπωλίου Καπνού στην Τσεχοσλοβακία και συνακόλουθα οι λόγοι που την οδήγησαν να διαπραγματευθεί με την ελληνική πλευρά την αγορά καπνού. Επιπροσθέτως, θα καταγραφούν τα προβλήματα στις συνομιλίες, που αφορούσαν το ζήτημα του καπνού, έως και την υπογραφή της πρώτης εμπορικής συμφωνίας μεταξύ των δύο κρατών τον Ιανουάριο του 1923. Η ανακοίνωση θα βασιστεί στα αρχεία των πολιτικών υποθέσεων της Πρεσβείας της Τσεχοσλοβακίας στην Αθήνα (Politické zprávy v Athénach), που φυλάσσονται στο Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών της Δημοκρατίας της Τσεχίας (Archív Ministerstva Zahraničních Věcí). Συμπληρωματικά θα χρησιμοποιηθούν και πηγές από το Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών στην Αθήνα.

Δημήτρης Αποστολόπουλος, *Η ελληνογερμανική Συμφωνία του 1950 για τα καπνά (Tabakabkommen)*

Το 1950 η νεοσύστατη Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΟΔΓ) έκανε σαφή την προτεραιότητα που έδινε στην αποκατάσταση των παραδοσιακών της σχέσεων με την Ελλάδα, που είχαν διαρραγεί από τη ναζιστική κατοχή. Η πρώτη επίσκεψη Έλληνα πολιτικού στη Γερμανία μεταπολεμικά και σημείο τομής για την επανεκκίνηση των διμερών σχέσεων είναι αυτή του αντιπροέδρου της κυβέρνησης, Γεωργίου Παπανδρέου, τον Οκτώβριο του έτους αυτού. Η επίσκεψη πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο γενικότερων οικονομικών επαφών, αλλά εξυπηρετούσε κυρίως το στόχο της Ελλάδας να ξανακερδίσουν τα ελληνικά καπνά την παραδοσιακή-προπολεμική τους θέση στη γερμανική αγορά.

Λόγω της μεγάλης σημασίας της εξαγωγής καπνού για την ελληνική οικονομία η ελληνική κυβέρνηση στήριξε στη Συμφωνία (Tabakabkommen) που υπεγράφη κατά την επίσκεψη αυτή, στις

26 Οκτωβρίου 1950, μεγάλες προσδοκίες και ελπίδες. Από την πλευρά της η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας προχώρησε στη Συμφωνία με πολιτικά κριτήρια. Η οικονομική συνεργασία μόλις λίγα χρόνια μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου συνέβαλε στην επούλωση του «τραύματος» για τις διμερείς σχέσεις, υποστήριξε την Ελλάδα στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης του Ψυχρού Πολέμου και προσέδιδε στη Δυτική Γερμανία την εικόνα μίας νέας φιλειρηνικής κρατικής οντότητας, προσηλωμένης στις αξίες της Δύσης.

Παρά τις αρρυθμίες στην εφαρμογή της Συμφωνίας από τη γερμανική πλευρά στα πρώτα δύομισι χρόνια μετά την υπογραφή της – γεγονός που επιβάρυνε το κλίμα στις διμερείς σχέσεις και έφερε την ελληνική κυβέρνηση σε δύσκολη θέση στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό – τα θετικά αποτελέσματα για τις ελληνικές εξαγωγές καπνού έγιναν σαφή μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1950.

Η ανακοίνωση βασίζεται κυρίως σε γερμανικό αρχειακό υλικό (Bundesarchiv & Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes).

Νίκος Λεωνιδάκης, *Η χρηματοδότηση της εμπορίας και επεξεργασίας του καπνού κατά την μεταπολεμική περίοδο*

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, εξαιτίας της αποδιάρθρωσης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, και των κελευσμάτων των εκάστοτε εξωτερικών πιστωτών, οι ελληνικές κυβερνήσεις με θεσμούς όπως η Νομισματική Επιτροπή, και μια σειρά άλλων επιτροπών και υποεπιτροπών στην Τράπεζα της Ελλάδος, σταδιακά απέκτησαν ολοένα και πιο παρεμβατικό ρόλο στη γενικότερη οικονομική ζωή της χώρας. Η περίοδος συμπίπτει με την διαφοροποίηση της αγοράς, και τον αυξανόμενο ανταγωνισμό από άλλες καπνοπαραγωγές χώρες. Η χρηματοδότηση οικονομικών κλάδων όπως η εμπορία και η επεξεργασία του καπνού, η οποία καταλάμβανε μεγάλο μέρος της αγροτικής και εργατικής απασχόλησης, σε περιοχές εθνικά ευαίσθητες όπως η Μακεδονία και η Θράκη, και κατείχε μεγάλο ποσοστό επί των ελληνικών εξαγωγών, θεωρήθηκε ιδιαίτερα σημαντική, και απασχολούσε συχνά τα εγκριτικά χρηματοδοτικά όργανα.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, είχε παγιωθεί το πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιούνταν η παραγωγή, η πώληση και η διακίνηση του προϊόντος. Μέσω του αρχείου της Νομισματικής Επιτροπής, ανιχνεύονται οι διαδικασίες και οι όροι της μεταπολεμικής χρηματοδότησης του καπνεμπορίου και των καπνοβιομηχανιών. Έμφαση δίδεται στο σκεπτικό των εκάστοτε αποφάσεων, στις πιέσεις οι οποίες ασκούνται, και στις τυχόν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους φορείς που εμπλέκονταν, όπως το Υπουργείο Γεωργίας και Οικονομικών, η Διοίκηση της ΤΤΕ και ο Αμερικανός εκπρόσωπος της Νομισματικής Επιτροπής. Τονίζονται επίσης οι απόψεις που εξέφραζαν, μέσω των συλλογικών τους οργάνων ή και ατομικά, οι παράγοντες της παραγωγής, διακίνησης και επεξεργασίας του καπνού, ενώ αναφέρονται θεμελιώδη οικονομικά στοιχεία και μερίδια αγοράς των βασικότερων εταιρειών του κλάδου.

Στόχοι της εισήγησης είναι η προσπάθεια απεικόνισης των διαφορετικών επιχειρηματικών στρατηγικών και των αντιτιθέμενων συμφερόντων στον κλάδο του καπνού, και η σύνδεσή τους με την αποτελεσματικότητα ή μη των κατευθυντήριων γραμμών των μεταπολεμικών χρηματοδοτήσεων.

Ο καπνός στην τέχνη I

Αγγελική Κιουρτσή-Μιχαλοπούλου, *Άρωμα καπνού στο λογοτεχνικό έργο Καβαλιωτών ποιητών και πεζογράφων*

Η Καβάλα ως σημαντική καπνούπολη του 19ου αιώνα με τις 17.000 περίπου καπνεργάτες και καπνεργάτριες και τους δυναμικούς συνδικαλιστικούς τους αγώνες έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Είχε αναδειχθεί σε πρώτο εξαγωγικό λιμάνι της Μακεδονίας (1909-1912) με τετραπλάσιες εξαγωγές από αυτές της Θεσσαλονίκης. Από το 1885 και εξής, όταν οι ξένες εταιρείες καπνού άρχισαν να κτίζουν τις καπναποθήκες τους στην Καβάλα αλλά και την ευρύτερη περιοχή, το αρχιτεκτονικό, οικονομικό και κοινωνικό τοπίο άλλαξε σημαντικά. Η άφιξη των προσφύγων στις αρχές του 20ού αιώνα ενδυνάμωσε την καλλιέργεια του καπνού στα χωράφια και την καπνεργατική τάξη με εργατικά χέρια από την Καβάλα, τη Θάσο και την επαρχία Παγγαίου. Ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε δραματικά, οι οικονομικές συνθήκες διαβίωσης άλλαξαν και η κοινωνική και πολιτική ζωή διαφοροποιήθηκε.

Στόχος της προτεινόμενης εισήγησης αποτελεί η καταγραφή και μελέτη των τρόπων με τους οποίους ο καπνός και η Καβάλα ως καπνούπολη εγγράφονται στο λογοτεχνικό έργο σημαντικών Καβαλιωτών ποιητών και πεζογράφων. Άλλοτε ως βίωμα και άλλοτε ως μνήμη η μυρωδιά του καπνού διαποτίζει έντονα τη σκέψη, το συναίσθημα και τα γραπτά τους. Μεταξύ ιστορίας και μύθου, πραγματικότητας και φαντασίας τα κτήρια των ερειπωμένων καπναποθηκών αποτελούν ζωντανή υπενθύμιση του καπνικού παρελθόντος της πόλης τόσο για τους παλαιότερους όσο και για τους νεότερους λογοτέχνες. Η διερεύνηση της λογοτεχνικής αποτύπωσης θα συνοδευτεί και από την συνεξέταση σχετικών μαρτυριών και αυτοβιογραφικών πληροφοριών για όσους λογοτέχνες διαθέτουμε τέτοιο υλικό.

Θανάσης Κούγκουλος, *Καπνίζοντας στην Κωνσταντινούπολη του 19ου αιώνα: Μαρτυρίες από το ελληνικό μυθιστόρημα των «Αποκρύφων»*

Μία κατηγορία ελληνικών μυθιστορημάτων του 19ου αιώνα ορίζεται από τους μελετητές ως μυθιστορία των «Αποκρύφων», καθώς, ακολουθώντας τον Eugène Sue και τον Paul Féval, εστιάζει στα λαϊκά στρώματα, στις υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις και στην εγκληματική δραστηριότητα του υπόκοσμου στις μεγάλες πόλεις. Συνήθως φέρει στον τίτλο τον χαρακτηρισμό «απόκρυφα» κατά μετάφραση του γαλλικού όρου *mystères* ή του αγγλικού *mysteries*. Στην ανακοίνωσή μας επικεντρωνόμαστε στην εικόνα του καπνού και του καπνίσματος, όπως αποτυπώνεται στα μυθιστορήματα «Αποκρύφων» του 19ου αιώνα που εκδίδονται στην Κωνσταντινούπολη και αναπαριστούν την κοινωνική διαστρωμάτωση της ελληνικής ομογένειας της Κωνσταντινούπολης και της ευρύτερης περιοχής της.

Στα παραπάνω μυθιστορήματα αναφέρονται καπνιστήρια, καπνοπωλεία και καπνοπώλες, καπνοσωλήνες και καπνοσύριγγες, θήκες και κιβώτια καπνού, καπνοθήκες «εξ εσμιλτωμένου αργύρου», απλά τσιγάρα, σιγάρα της Αβάνης, πούρα για τους κόμητες, πίπες και ναργιλέδες. Καπνίζουν φυλακισμένοι, χωρικοί, βοσκοί, νυκτοφύλακες, λωποδύτες, κακούργοι, πειρατές, μέλη συμμοριών, εργάτες, αχθοφόροι, τραπεζίτες και πλούσιοι μεγαλοαστοί. Οι μυθοπλαστικοί χαρακτήρες έχουν μουστάκια κίτρινα από το κάπνισμα, στρίβουν τσιγάρα, αγοράζουν σέρτικο καπνό, καπνίζουν μυρωδάτα και «αρωματικά σιγάρα του ευωδωστέρου καπνού της Γένιτζε» και επιδίδονται στην απολαυστική συνήθειά τους σε εξωτερικούς χώρους και σε δεξιώσεις, χαρτοπαικτικές λέσχες, καφενεία και καπηλειά, όπου λόγω του μετεωριζόμενου καπνού «ου μόνον το να αναπνεύση τις καθίστατο λίαν δύσκολον, αλλά και το να διακρίνη τους άλλους εις απόστασιν ολίγων βημάτων ήτο σχεδόν αδύνατον». Αρειμάνιοι καπνιστές είναι άνδρες κάθε ταξικής προέλευσης, ενώ σπανίως καπνίζουν γυναίκες, οι οποίες όμως κινούνται στο κοινωνικό περιθώριο και είναι ύποπτης ηθικής.

Τα μυθιστορήματα «Αποκρύφων» της Κωνσταντινούπολης του 19ου αιώνα που αναλύουμε με αυτήν την προοπτική είναι τα εξής:

- *Η Επτάλοφος ή ήθη και έθιμα Κωνσταντινουπόλεως* (1855) του Πέτρου Ιωαννίδη του Αγέρωχου
- *Απόκρυφα Κωνσταντινουπόλεως* (1868) του Χριστόφορου Σαμαρτζίδη
- *Τα δράματα της Κωνσταντινουπόλεως* (1888) του Κωνσταντίνου Δ. Γουσσόπουλου
- *Η απορφανισθείσα κόρη* (1889) του Γεωργίου Κ. Κουτσούρη
- *Πέραν απόκρυφα Κωνσταντινουπόλεως* (1890) του Επαμεινώνδα Κ. Κυριακίδη
- *Θρακικά Σκηναί* (1891) του Σαράντη Ι. Σαραντίδη
- *Η Υπηρέτρια* (1897) του Δημητρίου Μ. Μελισσόπουλου
- *Ο πυροσβέστης* (χ.χ.) των Γ. Κ. Πολυχρονιάδη και Δ. Α. Σπαθιώτη.

Χριστίνα Μάρκου, *Ο καπνός ως λογοτεχνικό πρότυπο (Η περίπτωση του μυθιστορήματος «Καπνά» του Ντιμίταρ Ντίμοβ)*

Η ανακοίνωση εντάσσεται στη θεματική ενότητα «Ο καπνός στη λογοτεχνία» και στοχεύει στην ανάλυση της πολυσύνθετης μεταφορικής μορφής του καπνού σε ένα κορυφαίο έργο της βουλγαρικής λογοτεχνίας του 20ού αιώνα: το μυθιστόρημα του Ντιμίταρ Ντίμοβ «Καπνά». Ο καπνός συνιστά το κεντρικό μοτίβο που συνδέει όλα τα νήματα της ατομικής και κοινωνικής ζωής σε ένα κόμπο και επιτρέπει στον συγγραφέα να αποκαλύψει την εσωτερική αλληλεξάρτηση της πολιτικής, οικονομικής και αξιακής δομής της κοινωνίας. Η μορφή του καπνού αποκτά στο μυθιστόρημα ποικίλες διαστάσεις

καθώς εμφανίζεται ταυτόχρονα ως αντικείμενο και καταναλωτικό αγαθό, ως εμπόρευμα και ως σημείο-σύμβολο. Ο καπνός είναι εκείνο το δομικό κέντρο, γύρω από το οποίο οργανώνονται σε ενιαίο κειμενικό σύνολο τα ιστορικά γεγονότα και τα προσωπικά δράματα. Η «Νικοτιάνα», ο όμιλος επεξεργασίας και εμπορίας καπνού - μια διόλου τυχαία ονομασία - κυριεύει και καθορίζει τις ζωές, τις σχέσεις και τις αξίες των ηρώων, πλουσίων και φτωχών, ενσαρκώνει τα πάθη τους και τους παρασέρνει στην καταστροφή.

Καθώς ο πραγματικός ιστορικός χρόνος του μυθιστορήματος αναφέρεται στις δεκαετίες του '30 και '40, ο Ντίμοβ διευρύνει τα «γεωγραφικά όρια» του κοινωνικού-οικονομικού χώρου και ακολουθεί «το δρόμο του καπνού» στα χρόνια της βουλγαρικής κατοχής και της κυριαρχίας των γερμανικών μονοπωλίων στη βόρεια Ελλάδα και ιδιαίτερα στην Καβάλα «...με τις τεράστιες καπναποθήκες της, με τα ανηφορικά δρομάκια της, με τις παραλίες, το λιμάνι, με τις αποβάθρες και τα καϊκια της. Καβάλα- πόλη του πλούτου και της μιζέριας, όπου ο καπνός γινόταν χρυσάφι και η δουλειά των εργατών κατάρρα...».

Ελληνική Ταστάνη, «Αρχάγγελοι της παλικάριάς»: Η εικόνα του λαθρέμπορα καπνού (τέλη 19ου – αρχές 20ού αιώνα) μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα λεσβίων συγγραφέων

Στην παρούσα εργασία πραγματευόμαστε την πρόσληψη στη λαϊκή συνείδηση της εικόνας των λαθρεμπόρων καπνού, τη λαϊκή παραδοχή της πρακτικής του λαθρεμπορίου και τη συνακόλουθη ηρωοποίηση των εν λόγω προσώπων και των εκνόμενων ενεργειών τους. Δηλαδή, την παράνομη διακίνηση και φτηνή πώληση του καπνού μεταξύ της Λέσβου και των μικρασιατικών παραλίων στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές 20ού, όταν ακόμη το νησί τελούσε υπό τουρκική κατοχή, παράμετρο που τονίζουμε εξ αρχής. Με δεδομένο το θεωρητικό ζήτημα των σχέσεων Λογοτεχνίας και Λαογραφίας, με βασικό υλικό τα λογοτεχνικά έργα λεσβίων συγγραφέων και με επιστημονικό εργαλείο την ποιοτική μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου, η εργασία στοχεύει να σκιαγραφήσει την ιδιότυπη προσωπικότητα των δρώντων υποκειμένων, τους αξιακούς και επικοινωνιακούς κώδικες, τους τρόπους και τα δίκτυα δράσης των περιθωριακών ομάδων κ.λπ. εντός των συγκεκριμένων ποικίλων παραμέτρων που συνετέλεσαν στην ανάπτυξη του λαθρεμπορίου του καπνού, και όχι μόνον αυτού, κατά τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου. Επικεντρώνουμε στον παραβάτη λαθρέμπορο, ο οποίος, κερδίζει υψηλή θέση στο συλλογικό αξιακό, διαθέτει αδιαμφισβήτητο κύρος εξαιτίας του θάρρους που επιδεικνύει στις παράτολμες επιχειρήσεις του, της τόλμης, της ντομπροσύνης και της παλικάριάς, συνιστά δε το σκοτεινό αντικείμενο του πόθου για το γυναικείο φύλο. Πρόκειται για λαϊκό ήρωα που ενσαρκώνει στο πρόσωπό του τη συλλογική επιθυμία και την ανάγκη για ανακατανομή του πλούτου, για αποκατάσταση της δικαιοσύνης, για τιμωρία των κυρίαρχων ξενικών δυνάμεων και εν γένει για αντίσταση στην οθωμανική αυτοκρατορία· ο λαθρέμπορος καπνού εντάσσεται εν τέλει σε μια (κατά Δαμιανάκο) παράδοση ανταρσίας.

Ο καπνός στην τέχνη II

Ulrich Moennig, «Εθισμός στη νικοτίνη» – ο καπνός, οι περιστάσεις παραγωγής του και η κατανάλωσή του στη νεοελληνική λογοτεχνία

Ο καπνός στην Ευρώπη των νεότερων χρόνων υπήρξε ένα πολιτισμικό αγαθό. Η Γηραιά ήπειρος τον πρωτογνώρισε ως «αποικιακό είδος» εισαγωγής. Μετά ο καπνός άρχισε να καλλιεργείται και στην ανατολική μεσόγειο, γεγονός που συνέβαλε στην μαζικοποίηση της παραγωγής. Η επεξεργασία του καπνού σε τσιγάρα από το 19ο αιώνα και μετά ευνόησε και άλλο τη κατανάλωση του προϊόντος. Σήμερα το κάπνισμα θεωρείται αποφευκτέο, σε προηγούμενες δεκαετίες όμως είχε μια σταθερή θέση στις κοινωνίες. Μπορεί μάλιστα άλλοτε να επιβαλλόταν το κάπνισμα. Η παραγωγή, η μεταφορά και το εμπόριο του καπνού είχαν ένα σταθερό μερίδιο σε εθνικές και τοπικές καθώς και σε δημόσιες και ιδιωτικές οικονομίες.

Μια λειτουργία της λογοτεχνίας έγκειται στο ότι αντικατοπτρίζει κοινωνικές πραγματικότητες. Στην ανακοίνωσή μου έχω σκοπό να περιχαράξω ένα θέμα προς έρευνα, που έχει αντικείμενο το πώς αντικατοπτρίζονται όσα σχετίζονται με τον καπνό από την καλλιέργειά του ως την κατανάλωσή του σε μορφή τσιγάρου στην ελληνική λογοτεχνία του 20ού αιώνα.

Σ' ένα πρώτο μέρος της ανακοίνωσης με τίτλο «Η υπόθεση σηκώνει τσιγάρο» θα αναφερθώ σε παραδείγματα λογοτεχνικών έργων που σχετίζονται με την κατανάλωση νικοτίνης σε περιστάσεις

πολέμου και ακραίων βιωμάτων (των Μυριβήλη [1924/1955], Αλεξάνδρου [1975] και Βαλτινού [1984]).

Σ' ένα δεύτερο μέρος («Ο κόκκινος δήμαρχος») θα αναφερθώ σε παραδείγματα λογοτεχνικών έργων που αναφέρονται στις κοινωνικές περιστάσεις της παραγωγής καπνού και τις πολιτικές συνέπειες της καταπίεσης των καπνεργατών μ' έμφαση στον μεσοπόλεμο (των Ρίτσου [1936], Μίσσιου [1985] και Μαυρόπουλου [2007]).

Γιάννης Γαλανόπουλος, *Η καλλιέργεια και η επεξεργασία του καπνού. Μια μνημειακή σύνθεση του γλύπτη Χρήστου Καπράλου*

Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιαστεί η μνημειακή γλυπτική σύνθεση του Χρήστου Καπράλου (1909-1993) με τίτλο: *η καλλιέργεια και η επεξεργασία του καπνού*, 1954. Πρόκειται για μια φρίζα σε πωρόλιθο, με ανάγλυφη σύνθεση που αποτελείται από εννέα τμήματα και απεικονίζει τις καλλιεργητικές φροντίδες και τα στάδια επεξεργασίας/μεταποίησης του καπνού. Η σύνθεση φιλοτεγήθηκε το 1954 από τον γλύπτη Χρήστο Καπράλο για λογαριασμό της Παπαστράτος ΑΒΕΣ και κατόπιν τοποθετήθηκε στο εργοστάσιο της εταιρείας στον Πειραιά. Το 2017 δωρήθηκε στην Βουλή των Ελλήνων, με σκοπό να τοποθετηθεί στην βιβλιοθήκη της Βουλής, στο καπνεργοστάσιο της Λένορμαν.

Το παρόν έργο δεν έχει απασχολήσει μέχρι σήμερα την ιστοριογραφία της νεοελληνικής τέχνης. Είναι αδημοσίευτο και μελετάται κατόπιν αδειάς από την διεύθυνση της βιβλιοθήκης της Βουλής. Εδώ θα γίνει προσπάθεια να τοποθετηθεί εντός του συνολικού έργου του γλύπτη, και να συσχετισθεί κυρίως με την γνωστή ζωφόρο για το *μνημείο της Πίνδου*, 1956. Θα διερευνηθούν οι όροι αυτής της ενδιαφέρουσας παραγγελίας από την καπνοβιομηχανία Παπαστράτος ΑΒΕΣ. Τέλος, θα τεθούν ζητήματα που σχετίζονται με την απεικόνιση/αναπαράσταση του κόσμου της αγροτικής αλλά και της μεταποιητικής/βιομηχανικής εργασίας.

Μανόλης Αρκολάκης, *Η κινηματογραφική απεικόνιση της βιομηχανίας καπνού στον Μεσοπόλεμο*

Στη δεκαετία του 1930, η DAG Film των αδελφών Γαζιάδη, η μεγαλύτερη ελληνική εταιρεία παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών προπολεμικά γύρισε τρεις ταινίες που παρουσιάζουν τρεις ελληνικές καπνοβιομηχανίες. Πρόκειται για τις εταιρείες Ματσάγγου, Παπαστράτου και Καραβασίλη, οι οποίες διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο μεσοπολεμικά στην ανάπτυξη και τη δυναμική του τομέα της βιομηχανίας καπνού στο πλαίσιο της ελληνικής οικονομίας. Σήμερα, στο Οπτικοακουστικό Αρχείο της ΕΡΤ και στο Κινηματογραφικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών διασώζονται δύο διαφορετικής διάρκειας κόπιες, κατά πάσα πιθανότητα, της ίδιας ταινίας με θέμα το εργοστάσιο Ματσάγγου στον Βόλο. Μέχρι τώρα, η συγκεκριμένη ταινία δεν έχει μελετηθεί, ενώ και η υπάρχουσα τεκμηρίωση παραμένει πολύ συνοπτική ώστε να εγείρει αρκετά ερωτήματα σε σχέση με το σκοπό της παραγωγής της, τους δημιουργικούς συντελεστές, τη χρονολόγησή της και φυσικά πότε και που προβλήθηκε.

Η παραγωγή «βιομηχανικών ταινιών» ήταν αρκετά διαδεδομένη επιχειρηματική τακτική κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου για την προβολή και τη διαφήμιση μεγάλων επιχειρήσεων σε εμποροβιομηχανικές εκθέσεις και σε κινηματογραφικές αίθουσες. Αναμενόμενη πρακτική, αφού το συνεχώς αυξανόμενο κινηματογραφικό κοινό συνέπιπτε σε μεγάλο βαθμό με το ευρύτερο καταναλωτικό κοινό. Η συγκεκριμένη ανακοίνωση θα επιδιώξει μια αρχική σύγκριση με το υπάρχον οπτικό διαφημιστικό υλικό για τις τρεις συγκεκριμένες καπνοβιομηχανίες. Κυρίως όμως θα αναλυθεί τεχνικά, αισθητικά και πραγματολογικά η υπάρχουσα ταινία για το εργοστάσιο Ματσάγγου με σκοπό να ενταχθεί στο γενικότερο επιχειρηματικό πνεύμα της εποχής αλλά και να εξετασθούν οι συγκεκριμένοι τρόποι απεικόνισης και αναπαράστασης οικονομικών και κοινωνικών διεργασιών στην περίοδο του Μεσοπολέμου.

Κωστούλα Καλούδη, *The back breaking leaf: Η ζωή των καπνεργατών στην οθόνη*

Το 1959 ο Thomas McCarthy Fillgate, γυρίζει το ντοκιμαντέρ *The back breaking leaf* που έχει ως θέμα τη συλλογή του καπνού στο νοτιοδυτικό Οντάριο από τους εργάτες της περιοχής, που ήταν κυρίως μετανάστες. Πρόκειται για ένα δείγμα του cinema direct σε μια εποχή κατά την οποία το

ντοκιμαντέρ ανανεώνεται, καθώς όλο και πιο συχνά στρέφεται σε νέα θέματα σχετικά με τις εργασιακές συνθήκες και τον άμεσο ή έμμεσο σχολιασμό κοινωνικών καταστάσεων.

Ο τίτλος της ταινίας *The back breaking leaf* αναφέρεται στην έκφραση που χρησιμοποιούσαν οι καπνεργάτες για την επώδυνη διαδικασία της συλλογής του καπνού. Κατά τη μισάωρη διάρκεια του ντοκιμαντέρ, ο σκηνοθέτης παρακολουθεί την καθημερινή σκληρή κι επώδυνη εργασία των καπνεργατών και καταγράφει τη σωματική κούραση αλλά και τις ψυχολογικές επιπτώσεις που προκύπτουν από την εργασία στις καπνοφυτείες. Η καλλιέργεια του καπνού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την επιβίωση και την καθημερινότητα των εργατών. Οι εικόνες που προκύπτουν δίνουν πολλές φορές πλάνα μεγάλης αισθητικής ομορφιάς, αποδεικνύοντας πως κανένα στοιχείο στον κινηματογράφο δεν είναι τετριμμένο.

Το ντοκιμαντέρ *The back breaking leaf* αποτελεί έμπρακτο δείγμα της φράσης του Joris Ivens πως ο καλός ντοκιμαντερίστας έχει τρία μάτια: «ένα μάτι στο σκόπευτρο, ένα άλλο στο περιβάλλον, κι ένα τρίτο για τη σκέψη». Η συλλογή του καπνού φέρνει κοντά στο σημερινό θεατή την επίπονη εργασία που πραγματοποιούσαν οι εργάτες στα καπνοχώραφα και κατ' επέκταση και τις κοινωνικές συνέπειές της. Εξελίσσει όμως και τις εκφραστικές δυνατότητες μια ρεαλιστικής σκηνοθεσίας, καθώς τα πλάνα των φυτειών και των εργατών αποκαλύπτουν τη δύσκολη συνύπαρξη του ανθρώπου με τη φύση. Παράλληλα ο Thomas Mccarthy Fillgate, σχολιάζει άμεσα ένα συγκεκριμένο εργασιακό περιβάλλον περνώντας στην κοινωνική κριτική.

Η Καβάλα του καπνού

Ζωή Γαβριηλίδου, *Το γλωσσάρι του καπνού*

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι η δημιουργία ενός γλωσσαρίου που θα περιλαμβάνει την ορολογία του καπνού και της επεξεργασίας του. Για τη συλλογή του υλικού, θα αποδελτιωθούν ποικίλα κείμενα από το διαδίκτυο ή έντυπα καθώς και θα πραγματοποιηθούν συνεντεύξεις από καπνεργάτες και καπνεργάτριες οι οποίες, εν συνεχεία θα αναλυθούν, προκειμένου να ανασυρθεί σχετική ορολογία. Το υλικό που θα προκύψει θα ταξινομηθεί ανά μέρος του λόγου (ουσιαστικό, επίθετο, ρήμα), προέλευση (δάνεια λέξη, γηγενής λέξη), επίπεδο ύφους (λόγιο, λαϊκό), μορφολογική δομή (απλή, σύνθετη, παράγωγη λέξη), σημασιολογικό πεδίο (λέξεις που αναφέρονται σε διαδικασίες και εξαρτήματα επεξεργασίας καπνού, χαρακτηρισμούς του προϊόντος, εμπορικούς όρους, επιμέρους ειδικεύσεις καπνεργατών, κτλ). Το ταξινομημένο υλικό θα σχολιαστεί από γλωσσολογική, κοινωνιογλωσσική και λεξικογραφική σκοπιά.

Πηνελόπη Καμπάκη-Βουγιουκλή, *Ένα απόγευμα με τις Καβαλιώτισσες: μίλα μου για τον καπνό*

Το επάγγελμα αποτελεί συνάρτηση ορισμένων φυσικών και κοινωνικών παραγόντων. Παλιότερα αυτή η εξάρτηση ήταν ακόμη πιο έντονη και προσδιόριζε τη διαμόρφωση του επαγγέλματος κατά τρόπο σχεδόν απόλυτο. Για παράδειγμα, στα ορεινά χωριά της Πίνδου με τον ελάχιστο χώρο για καλλιέργειες και τις μηδενικές δυνατότητες για 'γράμματα', η φύση με την πέτρα βοήθησε τους Ηπειρώτες να μάθουν την τέχνη της πέτρας και ν' απλωθούν στον κόσμο ολόκληρο, ως οι περίφημοι πετράδες. Κάτι ανάλογο συνέβη και στην περιοχή ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης καθώς και στο Αγρίνιο με τον καπνό. Ήταν μονόδρομος. Τόσο η καλλιέργειά του που αφορούσε ολόκληρη την αγροτική οικογένεια όσο και η βιομηχανική του επεξεργασία που αφορούσε την εργατική τάξη, μάλιστα μια ιδιαίτερα δυναμική και μαχητική τάξη, αυτή των καπνεργατών, αποτελούσε τη μοναδική επιλογή των νέων.

Συνήθως, οι άνθρωποι που είχαν το ίδιο επάγγελμα συγκροτούσαν συντεχνίες και μάλιστα χρησιμοποιούσαν δική τους γλώσσα, συνθηματική, για να μην γίνονται κατανοητοί όπως οι μαστόροι της Ηπείρου. Αντίστοιχα ειδικό λεξιλόγιο, χρησιμοποιούσαν κι οι εργάτες καπνού, μόνο που εδώ δεν φαίνεται να μιλάμε για μια συνθηματική γλώσσα αλλά για στοιχεία ειδικής, επαγγελματικής ορολογίας.

Σ' αυτή τη μελέτη επιχειρείται μια πρώτη παρουσίαση του ειδικού αυτού λεξιλογίου όπως μας το εμπιστεύθηκαν δύο Καβαλιώτισσες καπνεργάτριες και αφορά ολόκληρη τη διαδικασία καλλιέργειας του καπνού, από το χωράφι μέχρι το εργοστάσιο. Γίνεται καταγραφή του ειδικού λεξιλογίου της συγκεκριμένης περιοχής και, εφόσον οι συνθήκες το επιτρέψουν, σύγκριση με το

λεξιλόγιο των Ντεγκτσήδων της Θράκης και πιθανόν λεξιλόγιο από άλλες περιοχές της ανατολικής Μακεδονίας.

Ευριπίδης Γαραντούδης, *Το καπνικό ζήτημα στο έργο ποιητών που γεννήθηκαν και/ή έζησαν στην Καβάλα*

Το καπνικό ζήτημα, άρρηκτα συνδεδεμένο με τις ποικίλες όψεις της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής στην πόλη της Καβάλας από τις αρχές του 20ού αιώνα και εξής, αφορά σε μεγάλο βαθμό και την ποιητική παραγωγή ποιητών που είτε γεννήθηκαν και έζησαν στην πόλη είτε συνδέθηκαν μαζί της για μικρότερο ή μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Από την εξέταση του έργου αυτών των ποιητών (π.χ. Μάρκογλου, Γραμμένος, Καναβούρης, Ξανθόπουλος, Λέντζης, Μιχαλόπουλος κ.ά.) διαπιστώνεται με ασφάλεια ότι το καπνικό ζήτημα αναδεικνύεται πολλαπλά ως θεματική περιοχή αλλά και ως διακριτικό στοιχείο μιας ποίησης που φέρει στοιχεία ιθαγένειας ή εντοπιότητας: το καπνικό ζήτημα θεματοποιείται άμεσα (καπνεργαστάσια, καπνεργάτες, καπνέμποροι, συνθήκες εργασίας, κοινωνικοί αγώνες συναρτημένοι με τα εργασιακά δικαιώματα των καπνεργατών κλπ.), σχολιάζεται πολλαπλά ως προς τη σχέση του με την ιδεολογία και την ανθρώπινη εμπειρία και, εντέλει, λειτουργεί ως μια βασική πλευρά αυτού που σχηματικά ονομάζεται βίωμα της ιθαγένειας ή της εντοπιότητας συνδεδεμένων με την πόλη της Καβάλας. Στην ανακοίνωση σχολιάζονται τα παραπάνω ζητήματα στη βάση ενός δειγματολογίου ποιητικών κειμένων. Το ίδιο ζήτημα, το καπνικό, εμφανίζεται διάχυτο και στο έργο πεζογράφων συνδεδεμένων με την Καβάλα, αλλά για λόγους οικονομίας της ανακοίνωσης-μελέτης δεν πρόκειται να εξεταστεί και στο έργο των πεζογράφων, παρά μόνο θα γίνουν ορισμένες ενδεικτικές συγκριτικές μνείες. Εξάλλου κάποιιοι από τους εξεταζόμενους ποιητές (π.χ. Μάρκογλου και Γραμμένος) έχουν παράλληλα γράψει και πεζογραφικά έργα.

Βασίλης Ριτζαλέος, *Εβραίοι καπνέμποροι και καπνεργάτες στην Καβάλα κατά την οικονομική κρίση 1929-1932*

Η ανακοίνωση θα επιχειρήσει να φωτίσει τις συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929 στις επιχειρήσεις των Εβραίων καπνεμπόρων και στη ζωή των καπνεργατών στην Καβάλα, με την αξιοποίηση του αρχείου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Καβάλας, του Υποθηκοφυλακείου της πόλης και του τοπικού Τύπου. Η παγκόσμια οικονομική κρίση έπληξε τις εξαγωγές ανατολικών καπνών από το λιμάνι της Καβάλας προς τις διεθνείς αγορές. Η εποχή συνδέεται με τη χρεοκοπία καπνεμπορικών εταιρειών, τον σκληρό ανταγωνισμό μικρών και μεγάλων επιχειρήσεων για την επιβίωσή τους, τη συγκρότηση νέων συμμαχιών και το θάνατο σημαντικών καπνεμπόρων. Η δραματική μείωση των εργασιών στις καπναποθήκες οδήγησε πολλούς καπνεργάτες στην ανεργία, στην έξοδο από το επάγγελμα και στην εξωτερική μετανάστευση, ενώ άλλοι συμμετείχαν στις απεργίες, τις καταλήψεις καπναποθηκών και τις συγκρούσεις με την αστυνομία.

Άγγελος Παληκίδης, *Βιογραφία της λήθης: Σαμπετάι Τσιμίνο, ο τελευταίος Εβραίος καπνέμπορος της Καβάλας*

Η παρούσα εισήγηση εστιάζει στην περίπτωση του Καβαλιώτη Εβραίου καπνέμπορου Σαμπετάι Τσιμίνο και επιχειρεί να προσεγγίσει, με κεντρικό άξονα τη βιογραφία του, το σύνθετο τραυματικό ιστορικό τοπίο της προπολεμικής και μεταπολεμικής Καβάλας. Τα κεντρικά ερωτήματα που τίθενται είναι: (α) Ποια ήταν η σχέση της εβραϊκής κοινότητας της Καβάλας με το καπνεμπόριο και την καπνεργασία; (β) Ποια ήταν η θέση της εβραϊκής κοινότητας στην τοπική κοινωνία και οι σχέσεις της με τις άλλες εθνο-θρησκευτικές ομάδες; (γ) Πώς επέδρασε ο εκτοπισμός και η εξόντωση των εβραίων στην τοπική κοινωνία και την οικονομία; (δ) Πώς διαχειρίστηκε το τραύμα ο Σ. Τσιμίνο ως ο μοναδικός Εβραίος κάτοικος της Καβάλας μετά τον πόλεμο;

Πέραν της βιβλιογραφίας, αξιοποιούνται ποικίλες συνεντεύξεις του, καθώς και υλικό από το οικογενειακό αρχείο του. Η εργασία θα κλείσει με τη διατύπωση προτάσεων αξιοποίησης της βιογραφίας του Σ. Τσιμίνο στο πλαίσιο της διδασκαλίας της Τοπικής Ιστορίας και της μουσειακής εκπαίδευσης.

ΣΑΒΒΑΤΟ, 8 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2018

Ο καπνός ως αγροτικό προϊόν

Γιώργος Βοζίκας, *Τεχνικές παραγωγής και καταμερισμός εργασίας στην καλλιέργεια και χωρική επεξεργασία του καπνού στα Δαρνακοχώρια*

Η παρουσίαση βασίζεται σε μακρά επιτόπια έρευνα και αναφέρεται στο ζήτημα των παραγωγικών δυνάμεων σε συσχέτιση με τον καταμερισμό εργασίας που παρατηρείται στην καλλιέργεια και χωρική επεξεργασία του καπνού στα Δαρνακοχώρια (αρχές 20ού αιώνα έως τη δεκαετία του '60). Ειδικότερα σχολιάζεται η συνάρθρωση των τεχνικών μέσων παραγωγής με τον συγκεκριμένο έμφυλο, ηλικιακό και κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας που παρατηρείται στα αναφερόμενα χωριά. Υποστηρίζεται ότι το χαμηλό επίπεδο τεχνολογικής ανάπτυξης και ειδικότερα η αρχαϊκότητα των μέσων παραγωγής στην καπνοκαλλιέργεια, σε συνδυασμό με την ίδια τη φύση της καπνοκαλλιέργειας, συνέτειναν στην εμπλοκή όλης της αγροτικής οικογένειας στην παραγωγή με ανάλογο καταμερισμό εργασίας, ο οποίος διαμορφώθηκε με βάση τη φυσιολογία του ανθρώπινου σώματος, αλλά και τις υπάρχουσες οργανωτικές κοινωνικές αξίες που επικρατούσαν στις αναφερόμενες αγροτικές κοινότητες.

Κύριλλος Νικολάου, *Αλλαγή καλλιέργειών στη Κύπρο από τα τέλη του 19ου αιώνα από την αμπελοκαλλιέργεια στην καπνοκαλλιέργεια*

Με αυτή την ανακοίνωση θα εξεταστούν με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία και τις δημοσιευμένες επίσημες αγγλικές πηγές οι λόγοι που στα τέλη του 19ου αιώνα επέβαλαν σε πολλές περιοχές της Κύπρου την αλλαγή από την αμπελοκαλλιέργεια στην καπνοκαλλιέργεια (μείωση των εξαγωγών κρασιού, ζήτηση του καπνού για κατανάλωση από τους άγγλους στρατιώτες κ.λπ.). Αφετέρου θα εξεταστούν η έκταση που καταλάμβαναν οι καλλιέργειες του καπνού, οι περιοχές της καπνοκαλλιέργειας, ο αριθμός των αγροτών που ασχολούνταν με αυτή, ο όγκος του παραγόμενου καπνού που προοριζόταν για την εσωτερική κατανάλωση και τις εξαγωγές, τα προβλήματα που ανέκυψαν κατά την καλλιέργεια κ.λπ. Πρόκειται για ένα ζήτημα το οποίο δεν έχει εξεταστεί συστηματικά μέχρι τώρα και το οποίο είναι σημαντικό τόσο ως προς τις οικονομικές όσο και ως προς τις κοινωνικές του διαστάσεις για την εξαγωγή συμπερασμάτων που αφορούν ένα θέμα τοπικό το οποίο επηρεάζεται από τις διεθνείς συγκυρίες.

Ιωάννης Μπακιρτζής, *Στοιχεία για την παραγωγή, τη μεταποίηση και το εμπόριο καπνού στην Καβάλα (τέλη 19ου – αρχές 20ού αιώνα), προερχόμενα από τα δημοσιεύματα της Εβραϊκής "Journal de Salonique"*

Η εφημερίδα "Journal de Salonique" συνιστά χαρακτηριστικό δείγμα της άνθισης του Εβραϊκού Τύπου της Θεσσαλονίκης η οποία με την σειρά της αποτελεί απότοκο των νέων ιδεολογικών ρευμάτων και των οικονομικοκοινωνικών συνθηκών που προέκυψαν στην βόρεια αιγιακή ακτή μετά τις μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ (1839-1876), καθώς η Οθωμανική αυτοκρατορία συνεχίζει να επιδιώκει πολιτικά ανοίγματα προς τις μη μουσουλμανικές κοινότητες.

Όπως είναι ευνόητο, μια εφημερίδα που στον τίτλο της χαρακτηρίζεται ως έκδοση: politique, commerciale et littéraire, απευθύνεται και στον επιχειρηματικό κόσμο, διαλαμβάνοντας υλικό, ανταποκρίσεις κι άρθρα γνώμης, για το εμπόριο του καπνού, μιας εκ των πλέον προσοδοφόρων δραστηριοτήτων του γεωργικού κι εμπορικού κόσμου στους συγκοινωνιακούς κόμβους και τα παραγωγικά κέντρα του βορείου Αιγαίου. Η Καβάλα, στο εν λόγω διάστημα (τέλη 19ου -αρχές 20ού αιώνα), αποτελούσε έναν από τους κύριους διαμετακομιστικούς λιμένες αλλά και κέντρο μεταποίησης.

Η άμεση γειτνίαση με τις πεδιάδες της Ξάνθης, της Χρυσούπολης και της Δράμας, την καθιστούσε προνομιακό σημείο συγκέντρωσης ενός αγροτικού προϊόντος σχεδόν μονοκαλλιεργητικού για τις εν λόγω περιφέρειες. Σύμφωνα με νεότερες μελέτες, οι Εβραίοι, μέσω

της σημαντικής δημογραφικής τους ενίσχυσης στην Καβάλα συνδέθηκαν με τον έλεγχο του εξαγωγικού εμπορίου του καπνού. Οι εξελίξεις αυτές απασχολούσαν, ως φαίνεται, έντονα τον εκδότη (Saadi Levy) και την συντακτική ομάδα της "Journal", ώστε τούτο να μας επιτρέψει την άντληση ουσιαστών συμπερασμάτων για την οικονομική κίνηση και τις κοινωνικές διεργασίες στην πόλη κατά την υπό έρευνα περίοδο.

Μανόλης Σέργης, *Η ιστορία του καπνού στη Νάξο (αρχές 20ού αιώνα - 1950) με έμφαση στην περίοδο του Μεσοπολέμου. Συμβολή στη μελέτη της ιστορίας του ελληνικού καπνού*

Είναι σε λίγους γνωστό ότι η Νάξος αποτελούσε ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα έναν από τους σημαντικούς καπνοπαραγωγούς τόπους του ελληνικού κράτους. Η παρούσα εργασία αναπαριστά αδρομερώς την ιστορία του καπνού στο εν λόγω νησί, από τις αρχές του 20ού αιώνα (όταν κάποιος πρωτοπόρος και σε άλλα σχετικά ζητήματα Ναξιώτης αγροτοεπιχειρηματίας, ο Δημήτριος Παλαιολόγος, καλλιέργησε συστηματικά καπνά και «βιομηχανοποίησε» την παραγωγή τους) μέχρι το 1950, όταν πλέον, μετά την ιταλογερμανική κατοχή, λόγω των αυτονόητων συνθηκών, αλλά και λόγω της εμφανίσεως της πατάτας (του νέου προϊόντος που εμέλλετο να χαρακτηρίσει την ίδια την ταυτότητα των Ναξίων) η καλλιέργειά τους ανεκόπη. Η διαδρομή τους παρουσιάζει σχηματικά την εξής πορεία: Την πρώτη ακμή της παραγωγής διαδέχεται η ύφεση, αργότερα η επανάκαμψη (1922 κ.ε.) λόγω και της εισροής στο νησί των προσφύγων, η οποία ανακόπτεται και πάλιν το 1940.

Βασίλης Πατρώνης - Σπύρος Χουλιάρας, *Από τις αρχές του 20ού αιώνα στη Μεταπολεμική περίοδο: Διαστάσεις, χωρική επέκταση και συμβολή της καπνοπαραγωγής στην Αιτωλοακαρνανία*

«Πως μια περιφέρεια της Παλαιάς Ελλάδας συνδέει τη μοίρα της στην περίοδο 1900-1940 με ένα προϊόν που έρχεται από τις 'Νέες Χώρες' του Βορρά;» Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα απασχολεί το πρώτο μέρος της εισήγησής μας, το οποίο επιχειρεί, με τη βοήθεια στατιστικού υλικού, να περιγράψει την επέκταση της καλλιέργειας, παραγωγής και επεξεργασίας καπνού στην Αιτωλοακαρνανία, από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι τις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μέσα από την παράθεση ποσοτικών στοιχείων αλλά και την αξιοποίηση της σχετικής βιβλιογραφίας, επιδιώκεται να αναδειχτεί η συμβολή της τοπικής καπνοπαραγωγής τόσο στην εθνική παραγωγή καπνού όσο και στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας την εποχή των Βαλκανικών πολέμων και του Μεσοπολέμου.

Στη δεύτερη ενότητα θα ασχοληθούμε με τη μεταπολεμική περίοδο. Σε αυτή την περίοδο εκτός από τις στατιστικές για τον ελληνικό καπνό υπάρχουν και αρχειακές διαθεσιμότητες. Πιο συγκεκριμένα, θα χρησιμοποιήσουμε τα (σχεδόν πλήρη) μητρώα-καρτέλες καπνοπαραγωγών (1951-2005) από την εφορία καπνού Τριχωνίδος. Αφού παρουσιάσουμε μέσα από τις στατιστικές τη σχέση της καπνοπαραγωγής της Αιτωλοακαρνανίας με την εθνική, θα χρησιμοποιήσουμε και το παραπάνω υλικό για να προσεγγίσουμε χωρικά το σύνολο των καπνοκαλλιεργητών που ασχολούνται με την καπνοκαλλιέργεια κατά περιόδους ή/και κατά έτη, το σύνολο των καλλιεργήσιμων εδαφών σε στρέμματα, τις ποικιλίες και την ποιότητα των καπνών. Τέλος, αυτά τα μεγέθη μπορούν να συσχετισθούν με πληθυσμιακά μεγέθη και να εξαχθούν συμπεράσματα για τη σχέση καπνοκαλλιέργειας και τοπικού πληθυσμού.

Ο καπνός ως βιομηχανικό προϊόν

Ευφροσύνη Ρούπα, *Τα παραφερνάλια του καπνίσματος από την προβιομηχανική στη βιομηχανική εποχή*

Η μελέτη επαναδιατυπώνει και συμπληρώνει με νέα στοιχεία τη γνώση που έχουμε για τις κοινωνικές και κυρίως τις οικονομικές πτυχές των συνοδευτικών του καπνίσματος και της λιανικής συσκευασίας του καπνού στην Ελλάδα κατά τη μετάβαση από την προβιομηχανική στη βιομηχανική εποχή.

Στην προβιομηχανική εποχή η τελετουργία της απόλαυσης της νικοτιανής πέρα από το θρύλο της νοητικής ζωής, τις υπηρεσίες του τσιμπουξή και του τσιμποκογλάν, τους κρυστάλλινους ναργιλέδες και τα διαμαντοστόλιστα τσιμπούκια συμπεριλάμβανε καμινίδια από λευκό πηλό των

Θηβών ή της Εύβοιας καθώς και τη συστηματική καλλιέργεια στην Αθήνα των κατάλληλων φυτών και δέντρων για την κατασκευή της ξύλινης καπνοσύριγγας.

Από τα 1850 στην Αθήνα το στριφτό σιγαρέτο άρχισε να εκτοπίζει τα παλαιά συστήματα καπνίσματος ανταποκρινόμενο στον αστικό τρόπο ζωής. Από το 1883 η προσπάθεια του κράτους να εξασφαλίσει έσοδα από τη φορολογία του καπνίσματος άνοιξε το δρόμο για την κυριαρχία του πακέτου· υπέρ αυτού συνέβαλε επίσης η εκμηχάνιση της σιγαρετοβιομηχανίας στις αρχές του 20ού αιώνα. Η ελληνική σιγαρετοβιομηχανία αναπτύχθηκε στο πλαίσιο εθνικών και διεθνών εξελίξεων που την επηρέασαν σημαντικά. Έως τα 1930, περίοδος που συμπίπτει με μία νέα αντίληψη στην Ελλάδα σχετικά με την προώθηση των προϊόντων στην αγορά καθώς και με την ίδρυση επώνυμων διαφημιστικών εταιρειών, «η βιομηχανία των σιγαρέτων είχε αποβεί κυρίως βιομηχανία σήματος». Το βιομηχανικό πακέτο -κυρίως χάρτινο (κυτίο)- ως εκφραστής επιχειρηματικών, κοινωνικών και εθνικών αξιών, ταλαντεύθηκε στη διένεξη σχετικά με την πολιτισμική ταυτότητα της χώρας μεταξύ Ανατολής και Δύσης, και ακολούθησε το ρυθμό της εποχής. Η συσκευασία του τσιγάρου αναδείχθηκε σε σημαντικό βιομηχανικό κλάδο που απασχολούσε αξιόλογο αριθμό εργατικού δυναμικού από ποικίλες ειδικότητες αν και η ύπαρξή της κινδύνευσε επειδή κατακρίθηκε ότι επιβάρυνε την τιμή των σιγαρέτων καθώς και για ιδεολογικούς λόγους.

Χρυσούλα Αναγνωστοπούλου, «Βιομηχανία σιγαρέτων εν Σάμω»: Όψεις της επιχειρηματικότητας του καπνεμπορικού οίκου των αδελφών Μ. και Σ. Καραθανάση στη Σάμο (1887-1916)

Η καπνοβιομηχανία στη Σάμο, αποτελεί έναν από τους δύο κλάδους αιχμής που στηρίχτηκε η εκβιομηχάνιση στο νησί. Η οικονομική και κοινωνική ζωή της Σάμου, δέθηκε στενά με όλες τις φάσεις παραγωγής και εμπορίας των καπνικών προϊόντων. Αρχές του 20ού αιώνα, στο Βαθύ αλλά και στο Καρλόβασι, λειτουργούν παραπάνω από δεκαπέντε (15) καπνεργοστάσια που κατασκευάζουν χειροποίητα τσιγάρα, τα οποία οδηγούνται από το λιμάνι του Βαθέος, κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου, σε όλες τις ευρωπαϊκές αλλά και διεθνείς αγορές, απασχολώντας ένα μεγάλο αριθμό εργατικού δυναμικού, τόσο ανδρών όσο και γυναικών.

Οι αδελφοί Μανώλης και Σταμάτης Καραθανάσης, με την ίδρυση της εταιρείας τους Μ. Καραθανάσης και Σία (Μ. C. Carathanassis & Co), δημιούργησαν έναν από τους σημαντικότερους καπνεμπορικούς οίκους της Σάμου και διακρίθηκαν στον τομέα της παραγωγής τσιγάρων. Η εξάπλωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας της εταιρείας σε διάφορα μέρη του κόσμου, η απήχηση που είχαν τα προϊόντα τους σε ευρωπαϊκούς διπλωματικούς κύκλους, η εμπορική αλληλογραφία τόσο με ξένους όσο και με έλληνες εμπλεκόμενους (προμηθευτές, παραγγελιοδόχους, μεσάζοντες, πελάτες, τράπεζες, κ.λπ.), αλλά και η συμβολή των συγγενικών δικτύων, παρέχουν στοιχεία για την ανάπτυξη της σαμιακής οικονομίας στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, απαραίτητα για τη διερεύνηση της συμμετοχής των καπνεργοστασίων σε αυτή την ανάπτυξη.

Χρήστος Καραμπάτσος - Νικόλαος Αλέξης, Οι απαρχές της εκμηχάνισης στην ελληνική σιγαροποιία: Εργατικός Έλεγχος, Εργοδοτικές Πρωτοβουλίες και Κρατική Παρέμβαση στους Χώρους Εργασίας κατά τις Πρώτες Δεκαετίες του Εικοστού Αιώνα

Η κατασκευή χειροποίητων τσιγάρων με τη χρήση μισθωτής εργασίας ξεκίνησε στην Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του 1880. Κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα οι σιγαροποιόι οργανώθηκαν και διεκδίκησαν επιτυχημένα, τόσο τον έλεγχο του χώρου εργασίας τους, όσο και μισθολογικές αυξήσεις.

Ωστόσο, από το 1910 και εξής, κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν τη συστηματική εισαγωγή σιγαροποιητικών μηχανών από τους καπνεμπόρους. Η εισαγωγή των μηχανών γίνεται ουσιαστικά σε τρία διακριτά κύματα. Το πρώτο από αυτά ξεκίνησε με την εισαγωγή της σιγαροποιητικής μηχανής του Κωνσταντίνου Βάρκα το Μάιο 1910 και συνεχίστηκε κατά το ακόλουθο έτος. Το δεύτερο εντοπίζεται στην περίοδο 1914-1915 όταν και εισάγονται μηχανές από καπνεμπόρους όπως οι Γιαννουκάκης και Τατάκης. Το τρίτο εκκινεί από το 1918 και συνεχίζεται ως το 1920, επιφέροντας τη μαζική πλέον εξώθηση των σιγαροποιών από την παραγωγική διαδικασία. Κάθε μια από αυτές τις περιόδους χαρακτηρίστηκε από την αντίδραση των σιγαροποιών, με το κράτος να οδηγείται εν τέλει στο καινοτόμο μέτρο της χορήγησης αποζημιώσεων για να διαχειριστεί τους κοινωνικούς κραδασμούς.

Αν λάβουμε υπόψη ότι οι σιγαροποιητικές μηχανές λειτουργούσαν από το 1882 στο εξωτερικό, παρατηρούμε μια σημαντική καθυστέρηση μέχρι τη γενικευμένη χρήση τους στην Ελλάδα. Εκτός από τις κινητοποιήσεις των σιγαροποιών, θα μας απασχολήσουν λοιπόν και οι υπόλοιποι παράγοντες που επέφεραν την «καθυστέρηση» στη διάδοση των μηχανών και απέτρεψαν τη στιγμιαία αντικατάσταση των τσιγαράδων. Επίσης, θα μας απασχολήσουν οι λόγοι για τους οποίους επινοήθηκε και εφαρμόστηκε το μέτρο της «αποζημίωσης» των σιγαροποιών. Εν ολίγοις, θα υποστηρίξουμε ότι η μελέτη της εκμηχάνισης της σιγαροποιίας αποτελεί ένα ενδιαφέρον παράδειγμα για την κατανόηση των σχέσεων μεταξύ τεχνολογίας, εργασίας και κράτους στην Ελλάδα των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα.

Κώστας Φουντανόπουλος, «Ο άλλος εργάτης». Καπνεργάτριες και κατανομή της εργασίας στα καπνεργοστάσια της Θεσσαλονίκης του μεσοπολέμου

Η παρουσίαση αυτή υποστηρίζει ότι η συμμετοχή των γυναικών στην εμπορική επεξεργασία του καπνού δεν καθορίστηκε από στενά οικονομικά κριτήρια, αλλά προέκυψε ως αποτέλεσμα της κοινωνικής αντιπαράθεσης για την κατανομή της εργασίας στο χώρο εργασίας. Η ειδικότητα του ντεξή είχε πια στα 1925 καθιερωθεί ως ανδρική δεξιότητα. Η ανάδειξη όμως αυτή δεν ήταν ζήτημα αντικειμενικής δεξιοτεχνίας, αλλά κοινωνικού ανταγωνισμού. Ο χαρακτηρισμός μιας εργασίας ως ειδικευμένης είναι ζήτημα κοινωνικής κατασκευής, με την έννοια ότι έχει λιγότερη σχέση με τις ιδιαίτερες πραγματικές δεξιότητες του επαγγέλματος και περισσότερο με την ικανότητα των ανδρών εργατών να αναδεικνύουν, για λόγους συνδικαλιστικής ισχύος, το επάγγελμά τους ως ειδικευμένο ή κλειστό σε τρίτους και γυναίκες. Αυτό συνέβη και με τους καπνεργάτες της Θεσσαλονίκης του Μεσοπολέμου. Ο συνδικαλιστικός αγώνας τους κατάφερε όχι μόνο να επιβάλλει την εργατική θέληση στους εργοδότες για θέματα οργάνωσης της παραγωγής, αλλά και να παγιώσει μια συγκεκριμένη σχέση ανδρών και γυναικών μέσα στις αποθήκες. Οι ενέργειες των εμπόρων στο υπόλοιπο της περιόδου δείχνουν ότι είχαν πειστεί πως στη θέση του ντεξή δεν θα μπορούσαν να απασχοληθούν γυναίκες, ασχέτως αν αυτές πράγματι τα κατάφερναν ως ντεξήδες ή όχι. Η τεκμηριωμένη διστακτικότητά τους να προσλάβουν γυναίκες στη θέση των ανδρών, μολονότι είχαν αυτή τη δυνατότητα τουλάχιστον από το 1925, δηλώνει ότι για τους εργοδότες το ζήτημα της χρήσης γυναικείου εργατικού δυναμικού δεν είχε μόνο οικονομική διάσταση. Οι γυναίκες αντιμετώπιζονταν όχι ως «εφεδρικός εργάτης» που θα μπορούσε να αντικαταστήσει σε κάθε στιγμή τους άνδρες σε κάθε είδους εργασία, αλλά ως «άλλος εργάτης» που μπορούσε να κάνει μόνον συγκεκριμένες εργασίες και γι' αυτό το λόγο η χρήση τους απαιτούσε διαφορετική οργάνωση της παραγωγής, αυτή που ονομάστηκε τόγκα.

Δημόσιες ρητορικές για τον καπνό

Άρης Καφαντόγιας, *Η κοινωνική διαδρομή του καπνού: Η κατανάλωση και η νομοθεσία του καπνού στην Αυστρία, 1740-1830*

Ο καπνός έλαβε πολλές διαφορετικές μορφές και ρόλους κατά τη διάρκεια της κοινωνικής του διαδρομής στην Ευρώπη γενικότερα, αλλά και στην Αυστριακή Αυτοκρατορία ειδικότερα. Η ιστορία του ξεκίνησε με τη φυσική του μορφή ως φυτό προερχόμενο από τον Νέο Κόσμο. Κατόπιν, χρησιμοποιήθηκε ως φάρμακο και ως υποκατάστατο τροφής των στρατιωτών. Μέσω αυτών διαδόθηκε σε όλη την Ευρώπη, αποτέλεσε αγαθό μαζικής καλλιέργειας και, από τα μέσα του 18ου αιώνα, ένα από τα πρώτα και σημαντικότερα προϊόντα μαζικής κατανάλωσης σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ αυτών και στην Αυστριακή Αυτοκρατορία. Στη συνέχεια μετατράπηκε σε κρατικό μονοπώλιο και πηγή κρατικού εισοδήματος. Ως προϊόν ακροβατεί πάντοτε μεταξύ νομιμότητας και ανομίας όσον αφορά την καλλιέργεια, την επεξεργασία, την εμπορία και την κατανάλωσή του, ενώ οι τρόποι κατανάλωσής του, όπως το μάσημα, η εισοή ή το κάπνισμα, διαφέρουν στο χρόνο και σε διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα.

Κατά την παρουσίαση θα εξεταστούν ορισμένες από τις προαναφερθείσες πλευρές της κοινωνικής διαδρομής του καπνού στην Αυστρία την περίοδο 1740-1830, μέσα από την ανάλυση δύο βασικών σωμάτων πηγών: της νομοθεσίας για τον καπνό, και των απογραφών περιουσιακών στοιχείων. Μέσω της κριτικής ανάλυσης λόγου της νομοθεσίας θα αναδειχθεί η αλληλεπίδραση

μεταξύ της κρατικής ρητορικής σχετικά με τον καπνό, όπως αποτυπώνεται στα νομικά κείμενα, και της κοινωνικής πρακτικής, της κατανάλωσης του καπνού και της ρύθμισής της. Μέσω της ποσοτικής ανάλυσης των απογραφών περιουσιακών στοιχείων θα εξεταστεί διεξοδικότερα η κατανάλωση του καπνού και θα καταδειχθούν το μέγεθος, τα όρια, καθώς και ορισμένα ειδικότερα, ποιοτικά χαρακτηριστικά του φαινομένου. Στόχος της παρουσίασης είναι η ανάδειξη της ευρύτερης οικονομικής, πολιτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής σημασίας του καπνού, τόσο στην δημόσια ρητορική, όσο και στην κοινωνική πρακτική.

Κωστής Γκοτσίνας, «Το χασίς ή τον καπνό»: το δίλημμα κατά τα πρώτα βήματα της ελληνικής καπνοκαλλιέργειας (1880-1920)

Στα τέλη του 19ου αιώνα η αιγυπτιακή αγορά αποτελούσε μια σημαντική διέξοδο για τη διάθεση των ελληνικών καπνών. Για τον λόγο αυτό, στις ελληνοαιγυπτιακές διαπραγματεύσεις για τη σύναψη διμερών εμπορικών συμβάσεων (οι οποίες υπεγράφησαν τελικά το 1884, το 1895 και το 1906), η προνομακική μεταχείριση των ελληνικών καπνών προβαλλόταν ως δέλεαρ για την ελληνική πλευρά. Το αντάλλαγμα ήταν να απαγορευτεί στην Ελλάδα η παραγωγή ινδικής κάνναβης, ενός προϊόντος που επίσης εξαγόταν στην αιγυπτιακή αγορά –λαθραία– και συνιστούσε σημαντική πρόσδοδο για τις χασισοπαραγωγούς επαρχίες. Σε αυτό το πλαίσιο, το ελληνικό Κράτος αμφιταλαντευόταν μεταξύ αφενός της ενίσχυσης των καπνοκαλλιεργητών και αφετέρου της υποστήριξης των χασισοπαραγωγών. Οι ενδιαφερόμενοι δεν έμειναν αμέτοχοι και προωθούσαν τα συμφέροντά τους διοργανώνοντας συλλαλητήρια και συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, συντάσσοντας επιστολές και ψηφίσματα, κινητοποιώντας τους κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους των αντίστοιχων περιοχών – του Αργινίου, της Βόνιτσας ή της Καρδίτσας από τη μία μεριά, της Αρκαδίας από την άλλη.

Η προτεινόμενη ανακοίνωση εξετάζει την ιστορία αυτής της διεγκυστίνδας μεταξύ χασίς και καπνού, σε μια εποχή που ο κλάδος της σταφιδοπαραγωγής εισέρχεται σε οξυτάτη κρίση. Μελετάει τις προτεραιότητες που πρυτάνευσαν στη χάραξη των κρατικών πολιτικών, σταθμίζει τον ρόλο των δρώντων υποκειμένων και αναλύει πώς ο καπνός επικράτησε, ιδίως μετά την προσάρτηση των Νέων Χωρών ως συνέπεια των Βαλκανικών και του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ η καλλιέργεια και η παραγωγή της ινδικής κάνναβης σταδιακά απαγορεύτηκαν. Για τον σκοπό αυτό επιστρατεύονται δημοσιεύματα στον αθηναϊκό και τον επαρχιακό Τύπο, κοινοβουλευτικές συζητήσεις, γεωργικές απογραφές, νομοθετικά κείμενα και διπλωματικά αρχεία.

Γαρυφαλλιά Θεοδωρίδου, Ηγεμονικοί λόγοι της Εκκλησίας περί καπνού και καπνίσματος

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στον θεματικό άξονα της δημόσιας ρητορικής περί τον καπνό, ειδικότερα της ρητορικής του ορθοδόξου χριστιανικού λογίου ηγεμονικού λόγου. Με εργαλείο την *επιτόπια έρευνα* (εξετάζουμε τη λαϊκή αποδοχή αγίων προστατών στα επαγγελματικά εσνάφια του καπνού), με τη μέθοδο της *ανάλυσης περιεχομένου* (εκκλησιαστικών κειμένων, πατερικών κηρυγμάτων, εκλαϊκευμένων ιστοσελίδων του διαδικτύου), με τη *σημειολογική ανάλυση* που επιχειρούμε σε αγιογραφίες ναών (παριστάνουσες καπνίζοντες δαίμονες ή «διαβολικούς» καλογέρους), συνθέτουμε μια συνολική λαογραφική κοινωνικοϊστορική θεώρηση της πρόσληψης του καπνού από τον προαναφερθέντα «ανώτερο» θρησκευτικό πολιτισμό:

1. ως φυτού *δίσημου*, *ουσίας διεγερτικής και ναρκωτικής*,
2. ως *ενδιάμεσης* ύλης μεταξύ ανθρώπινου και υπερβατικού, αντιστικτικά προς τον καπνό του θυμιάματος στο σχήμα *ανθρώπινο – καπνός θυμιάματος – θεϊκό – υψηλό – επάνω # ανθρώπινο – καπνός – χθόνιο / δαιμονικό – χαμηλό - κάτω*,
3. ως *ανίερου*, *ακαθάρτου* φυτού, *απαγορευμένου*, *μη επιτρεπτού*, με βάση α) τους σημειολογικούς χαρακτηρισμούς «λιβάνι του διαβόλου», «πορνεία στόματος», «διαβολικό πράγμα», β) την ένταξη της συνήθειας του καπνίσματος στο σύνολο των παθών, την ταξινόμησή του στην ηθική κατηγορία της αμαρτωλής συμπεριφοράς, της συνακόλουθης υποχρεωτικής μεταθανάτιας λογοδοσίας, γ) την ιδέα ότι ο καπνιστής λειτουργεί αυτοκτονικά και καταστρεπτικά στον περίγυρό του, εικονιστικά δε παραλληλίζεται / ταυτίζεται με τον πυρακτωμένο δαίμονα που - κατά τον ψαλμό - από το στόμα του εκσφενδονίζονται κομμάτια φωτιάς και από τη μύτη του εκλύεται καπνός καμίνου (Ιώβ ΜΑ', 11-13),
4. ως *πειρασμού*, η αντιμετώπιση του οποίου επιτελείται με «*όπλον ισχυρόν*» την *προσευχή*.

Χάρης Αθανασιάδης, «Μέρα μαγιού μου μίσεψες...» . Ο ματωμένος Μάης του '36 στη δημόσια σφαίρα

Αν κάποιες από τις κινητοποιήσεις των καπνεργατών άφησαν βαθύ το αποτύπωμά τους στη συλλογική μνήμη, αυτές είναι αναμφίβολα όσες εκτυλίχθηκαν στη Θεσσαλονίκη τον Μάιο του 1936. Τούτο δεν συνέβη επειδή υπήρξαν επιτυχείς και νικηφόρες (δεν υπήρξαν), ούτε διότι υπήρξαν αιματοβαμένες (πράγματι υπήρξαν). Συνέβη διότι μετουσιώθηκαν αισθητικά – δια της ποίησης (Ρίτσος, 1936) και της μουσικής (Θεοδωράκης, 1959) – και αξιοποιήθηκαν στην προσπάθεια της ηττημένης Αριστεράς να οικοδομήσει μια διακριτή πολιτισμική ταυτότητα κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο. Την υπόθεση αυτή θα δοκιμάσω να στηρίξω στην παρούσα ανακοίνωση.

Η κληρονομιά του καπνού στο αστικό τοπίο

Ιορδάνης Συναμίδης, Ζητήματα ανάδειξης της συλλογικής μνήμης και ένταξης νέων χρήσεων στα αρχιτεκτονικά μνημεία της κληρονομιάς του καπνού στα αστικά κέντρα της ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης

Η παραγωγή και το εμπόριο φύλλων καπνού αποτέλεσαν την οικονομική και γενικότερα αναπτυξιακή βάση των αστικών κέντρων της ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, για περίπου 70 χρόνια, κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα. Η διαδικασία αυτή επέδρασε καταλυτικά στην οργάνωση του αστικού χώρου και τα μεγάλα βιομηχανικά κελύφη, που κατασκευάστηκαν σε αυτά τα χρόνια, σημάδεψαν τις εικόνες των πόλεων. Ωστόσο, τα τελευταία 60 χρόνια εμφανίστηκε το ζήτημα της εγκατάλειψης, απαξίωσης και σταδιακής απομείωσης καπνομάγαζων και καπναποθηκών, ως αποτέλεσμα ιστορικών, κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών συγκυριών.

Στην παρούσα ανακοίνωση αναδεικνύεται η προβληματική πρακτική των τελευταίων χρόνων, τόσο της αποσπασματικής αντιμετώπισης των αρχιτεκτονικών μνημείων της κληρονομιάς του καπνού σε επίπεδο ένταξης νέων χρήσεων, όσο και της έλλειψης ολοκληρωμένου προγραμματισμού και διαχείρισης του αστικού χώρου των παλιών καπνικών κέντρων. Μερικά από τα αποτελέσματα αυτής της αποσπασματικότητας είναι η απώλεια της ταυτότητας των παλαιών βιομηχανικών περιοχών ως ενιαία ιστορικά σύνολα, η υποβάθμισή τους στη συμμετοχή τους στη σύγχρονη ζωή της πόλης, αλλά και η απαξίωσή τους στη συνείδηση των πολιτών. Τελικά διαπιστώνεται πως η κατάσταση για τις περιοχές και τα κτίρια των καπναποθηκών έχει φτάσει σε ένα οριακό σημείο και κρίνεται πιο αναγκαίο από ποτέ η κατάθεση προτάσεων και αξόνων παρέμβασης, για την προστασία και ανάδειξη των ιστορικών συνόλων. Για αυτόν τον λόγο θα εξεταστούν ενδεχόμενες πολιτικές και πιθανές προτάσεις ανάδειξης και νέας χρήσης των κτιρίων αυτών, όχι μόνο μεμονωμένα αλλά και ως σύνολα, με στόχο από τη μία τη συμμετοχή τους ως απαραίτητα εργαλεία ανασύστασης της μνήμης και της ταυτότητας ολόκληρης της περιοχής και από την άλλη τη συμβολή τους εκ νέου στη ζωή, την καθημερινότητα και την οικονομία των αστικών κέντρων της ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.

Σοφία Γκουβούση - Σπύρος Ταβλίκος, Θεσσαλονίκη - Πρωτεύουσα πόλη του καπνού. Ανάπτυξη των καπναποθηκών κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα

Η εισήγηση πραγματεύεται την εξέλιξη των καπναποθηκών στο πολεοδομικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης. Παρουσιάζει τη χωρική τους ανάπτυξη στη διάρκεια του 20ού αιώνα και εστιάζει στη μεταπολεμική περίοδο όταν η πόλη της Θεσσαλονίκης μετατρέπεται στο σπουδαιότερο καπνεμπορικό κέντρο της Ελλάδος παραλαμβάνοντας τη σκυτάλη ανάπτυξης από τις ήδη παρακμάζουσες πόλεις της Καβάλας και της Ξάνθης.

Η δυναμική της πόλης της Θεσσαλονίκης ταυτίστηκε κατά διαστήματα με την ευρύτερη ανάπτυξη του κλάδου της εμπορίας φύλλων καπνού που αποτέλεσε πόλο έλξης εργατικού δυναμικού και διαμόρφωσης του ευρύτερου κοινωνικού και αστικού ιστού των περιοχών επιρροής τους. Το πλήθος και το μέγεθος των κτιρίων που διατηρούν το στίγμα τους ως σήμερα αποτελούν απόδειξη του ένδοξου παρελθόντος. Ο υψηλός βαθμός συγκέντρωσης των κτιρίων τόσο στο κέντρο της πόλης όσο και στα προάστια της αποτελούν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της κατανομής τους στον αστικό χώρο και αντίστοιχα μοναδικό φαινόμενο μεταξύ κτιρίων βιομηχανικής κληρονομιάς στην Ελλάδα

γενικότερα. Η χωρική ανάπτυξη των κτιρίων στο πολεοδομικό συγκρότημα της πόλης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη χρονική περίοδο ανέγερσής τους και φέρει διαφορετικά χαρακτηριστικά στα δύο μισά του αιώνα με σημείο τομής τα γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, διάστημα κατά τη διάρκεια του οποίου διακόπηκε βίαια η καπνεμπορική δραστηριότητα.

Σήμερα, με τη δραστηριότητα του καπνεμπορίου, και μάλιστα μόνο της αποθήκευσης, να περιορίζεται στη λειτουργία 4 καπναποθηκών και με δεδομένη την κατεδάφιση 32 κυρίως προπολεμικών κτιρίων, εντοπίζονται 52 κτίρια καπναποθηκών στο ευρύτερο πολεοδομικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης που είτε διατηρούν την αρχική τους μορφή είτε έχουν διαφοροποιηθεί στα πλαίσια πρόχειρων ή συνολικών επεμβάσεων σε αυτά. Στο σύνολό τους, κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, οι τεκμηριωμένα γνωστές καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης είναι 88, οι οποίες έχουν καταγραφεί και ερευνηθεί στα πλαίσια πολυετούς ερευνητικής εργασίας που ολοκληρώθηκε το 2017.

Λεάνδρος Ζωΐδης, *Ο αρχιτέκτων Λεάνδρος Ι. Ζωΐδης και η συνεισφορά του στη πολιτιστική κληρονομιά του καπνού*

Ο Λεάνδρος Ι. Ζωΐδης είναι ο αρχιτέκτονας που σχεδιάζει το Καπνολογικό Ινστιτούτο στη Δράμα, την περίοδο 1929-1933. Το Καπνολογικό Ινστιτούτο της Ελλάδος έχει ως αντικείμενο την επιστημονική μελέτη και την έρευνα των βέλτιστων συνθηκών καλλιέργειας του καπνού, με σκοπό τη μεγαλύτερη μελλοντική ανάπτυξη του συγκεκριμένου κλάδου της Εθνικής Οικονομίας. Η αρχιτεκτονική του συγκροτήματος αποτελεί ένα σημαντικό δείγμα πρώιμου μοντέρνου κινήματος, με επιρροές τόσο από τον τόπο των σπουδών του αρχιτέκτονα, τη Γερμανία της δεκαετίας του 1920, όσο και από τις τάσεις που χαρακτηρίζουν τα νέα δημόσια κτίρια στα τέλη της δεκαετίας του 1920 στην Ελλάδα.

Μεταπολεμικά, ο Λεάνδρος Ι. Ζωΐδης ασχολείται με τη μελέτη και κατασκευή μεγάλου αριθμού καπναποθηκών, κυρίως για λογαριασμό του Εθνικού Οργανισμού Καπνού. Το 1954 πραγματοποιεί για λογαριασμό του Α.Ο.Ε.Κ (πρόδρομο του Ε.Ο.Κ) έρευνα για τον «τρόπο ανεγέρσεως συγχρόνων καπναποθηκών», στο πλαίσιο της οποίας επισκέπτεται τις προπολεμικές καπναποθήκες Παπαστράτου και Σαπόρτα του Πειραιά, αλλά και τις πρόσφατα κατασκευασμένες καπναποθήκες της Τουρκίας σε Σμύρνη και Κωνσταντινούπολη, από τις οποίες συλλέγει πληροφορίες και τις αξιολογεί σε ειδική έκθεση. Στη συνέχεια συντάσσει το κτιριολογικό πρόγραμμα για την καπναποθήκη του Α.Ο.Ε.Κ στην Καβάλα, την πρώτη από τις κρατικές καπναποθήκες που σχεδιάζεται μεταπολεμικά. Η καπναποθήκη της Καβάλας σχεδιάζεται το 1955 και η πρώτη της φάση κατασκευάζεται το 1957.

Όταν ο Α.Ο.Ε.Κ. μετατρέπεται σε Εθνικό Οργανισμό Καπνού ανατίθεται στον Λεάνδρο Ι. Ζωΐδη ο σχεδιασμός των καπναποθηκών του κυρίως σε πόλεις της βορείου Ελλάδας (Δράμα, Ξάνθη, Κομοτηνή, Σέρρες, Κατερίνη κ.ά.) αλλά και ορισμένες της νοτίου (Αγρίνιο, Μεσολόγγι, Ναύπλιο). Οι καπναποθήκες του Εθνικού Οργανισμού Καπνού σχεδιάζονται και κατασκευάζονται την περίοδο από το 1957 ως το 1965. Οι μελέτες του Λεάνδρου Ζωΐδη για τις καπναποθήκες του Εθνικού Οργανισμού Καπνού παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά. Διακρίνονται για τη φονξιοναλιστική προσέγγιση στο σχεδιασμό τους, την έμφαση στη λειτουργικότητα, την προηγμένη τεχνολογία τους και την επιτηδευμένη επεξεργασία των κατασκευαστικών τους λεπτομερειών και το αρχιτεκτονικό τους ύφος είναι έντονα επηρεασμένο από το μοντέρνο κίνημα της δεκαετίας του 1920, της εποχής των σπουδών του αρχιτέκτονα στο Βερολίνο. Σήμερα, το θέμα της προστασίας τους, της αξιοποίησης και επανάχρησής τους προς όφελος του κοινωνικού συνόλου και του αστικού χώρου είναι μείζον και επίκαιρο.

Μαρία Δανιήλ, *Τα καπνεργοστάσια της Αθήνας. Διατήρηση της μνήμης που χάνεται*

Η καπνοβιομηχανία στην Ελλάδα, θα αναπτυχθεί ουσιαστικά στα τέλη του 19ού αιώνα και μέχρι την εποχή του Μεσοπολέμου, κατατάσσοντάς την στις κυριότερες καπνοπαραγωγικές χώρες. Στο πλαίσιο αυτό συστήθηκαν Καπναποθήκες και Καπνεργοστάσια, για να στεγάσουν επιχειρήσεις επεξεργασίας και συσκευασίας καπνού, καθώς και αποθήκες καπνεμπορίων. Τα δημόσια Καπνεργοστάσια δημιουργήθηκαν με την ψήφιση του νόμου «περί επιβολής δικαιώματος επί του καταναλισκομένου καπνού» (1883), ενώ τα ιδιωτικά επιτράπηκαν μετά το 1892, λόγω της συστηματικής κατασκευής *σιγαρέτων*.

Στην Αθήνα το πρώτο Δημόσιο Καπνεργοστάσιο συστήθηκε το 1888 στην οδό Αχαρνών, που μεταστεγάστηκε μετά την πυρπόλησή του (1928), στο Καπνεργοστάσιο της οδού Λένορμαν (1930). Το τελευταίο από το 1945 στέγασε παράλληλα διάφορες χρήσεις του Δημοσίου, ενώ παραχωρήθηκε πρόσφατα (2000) ως χρήση, στη Βουλή των Ελλήνων. Σήμερα τμήμα του κτηρίου φιλοξενεί τη Βιβλιοθήκη της Βουλής, ενώ το υπόλοιπο παραμένει σε αχρηστία.

Ιδιωτικά καπνεργοστάσια δημιουργήθηκαν στην περιοχή του σταθμού Λαρίσης τη δεκαετία του 1920, και λειτούργησαν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Έκτοτε ορισμένα χρησιμοποιούνται ως αποθηκευτικοί χώροι, ενώ άλλα πρόσφατα κατεδαφίστηκαν.

Αν και αποτελούν δείγματα της βιομηχανικής μας κληρονομιάς, κανένα από τα υπάρχοντα σήμερα δεν διατηρεί μνήμες από την αρχική τους λειτουργία. Ακόμη και το Δημόσιο Καπνεργοστάσιο της οδού Λένορμαν, που έχει χαρακτηριστεί μαζί με τον μηχανολογικό του εξοπλισμό, ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο (1989), δεν διατηρεί τη μνήμη της λειτουργίας του, λειτουργία η οποία σηματοδότησε την ιστορία ολόκληρης της περιοχής.

Η λιγότερο γνωστή σχέση της πόλης με την καπνεργασία και το καπνεμπόριο καταδεικνύει την ανάγκη γνωστοποίησης αυτής της πτυχής της ιστορίας της, συμβάλλοντας στην ανάδειξη της πολιτιστικής φυσιογνωμίας της πόλης.

Καθώς τα Καπνεργοστάσια της Αθήνας αποτελούν μαρτυρίες της εξέλιξης της καπνοβιομηχανίας στην Αθήνα, οφείλουμε να αναδείξουμε τη συμβολή τους στη λειτουργία της πόλης. Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται δράσεις για τη διαφύλαξη και ανάδειξη της σημαντικής αλλά λησμονημένης σήμερα ιστορίας του ελληνικού καπνού στην Αθήνα, στην εποχή της ανάπτυξής του.

Κώστας Αδαμάκης – Αρχοντή Ιωάννου, *Δρόμοι του καπνού στην πόλη του Βόλου*

Ο Βόλος υπήρξε ένα αναπτυσσόμενο βιομηχανικό κέντρο από τα τέλη του 19ου αιώνα έως και την περίοδο του Μεσοπολέμου. Η οικονομική κρίση του 1939, ο πόλεμος του 1940, ο εμφύλιος και στην συνέχεια οι καταστρεπτικοί σεισμοί του 1955 και οι πλημμύρες του 1957 οδήγησαν την πόλη σε οικονομικό μαρασμό και φθίνουσα πορεία. Κυρίαρχο ρόλο στην βιομηχανική της εξέλιξη έπαιξε ο καπνός. Οι καπναποθήκες και τα καπνεργοστάσια κατείχαν την πρώτη θέση στην βιομηχανική εξειδίκευση της περιοχής δίνοντας διέξοδο και εργασία στο κύμα των προσφύγων (14.000), οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην περιοχή μετά την Μικρασιατική καταστροφή (1923).

Η διάλεξη αρθρώνεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει την βιομηχανική πορεία της πόλης μέσα από την ιστορία των καπναποθηκών που την ανέδειξαν ως ένα από τα 5 καπνικά κέντρα στην Ελλάδα. Πως από τα πρώτα καπνομάγαζα των Σκρέτα, Σκοτεινώτη και Καρακίτη φθάσαμε στην δημιουργία ονομαστών καπναποθηκών όπως του Παπαστράτου, του Ματσάγγου, της Κίτρινης καπναποθήκης, της Γαλλικής καπναποθήκης και πολλών άλλων, οι οποίες διαδραμάτισαν σημαντικότατο ρόλο στην οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή της τότε αναπτυσσόμενης βιομηχανικής πόλης του Βόλου.

Το δεύτερο μέρος περιγράφει τις προσπάθειες της τοπικής κοινωνίας για την καταγραφή την διάσωση και την αξιοποίηση με νέες χρήσεις των σημαντικότερων από αυτές. Τα τελευταία 30 χρόνια 12 καπναποθήκες διαγράφουν μια νέα πορεία εξίσου σημαντική με την αρχική βοηθώντας την πόλη να καλύψει τις ανάγκες της και να διεκδικήσει ένα καλύτερο μέλλον. Κτίρια εκπαίδευσης, πολιτισμού, μουσεία, διοίκησης, αναψυχής και κατοίκησης, είναι κάποιες από τις χρήσεις που δώσαν ζωή στις εγκαταλελειμμένες καπναποθήκες δημιουργώντας νέα σημεία αναφοράς συνδέοντας την πόλη με το βιομηχανικό της παρελθόν και τον αστικό της πολιτισμό.

Κυριακή, 9 Δεκεμβρίου 2018

Αρχαία καπνού

Έλλη Λεμονίδου – Σπύρος Χουλιάρας, *Οι πηγές για τη μελέτη της ιστορίας του καπνού στο Αγρίνιο*

Παρά το γεγονός ότι η πόλη του Αγρινίου και ο ευρύτερος χώρος της Αιτωλοακαρνανίας αποτέλεσαν για πολλές δεκαετίες κέντρο παραγωγής και εμπορίας καπνού με πανελλαδική δυναμική και εμβέλεια, τόσο η αποτύπωση όσο και η αξιοποίηση του σχετικού πρωτογενούς αρχειακού υλικού – που θα καθιστούσε εφικτή μια ολοκληρωμένη μελέτη του θέματος σε όλες του τις διαστάσεις– παρουσιάζουν ακόμα σημαντικά κενά. Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται τα αρχικά αποτελέσματα μιας νέας, υπό εξέλιξη έρευνας για τη χαρτογράφηση των διαθέσιμων και μη διαθέσιμων αρχειακών πηγών σχετικά με τη μελέτη της ιστορίας του καπνού στο Αγρίνιο.

Στο πρώτο μέρος γίνεται λόγος για τα αρχειακά τεκμήρια που έχουν εντοπιστεί έως τώρα σε σχέση με το θέμα, μεταξύ άλλων στα Γενικά Αρχεία του Κράτους-Αρχεία Νομού Αιτωλοακαρνανίας, στα αρχεία του Δήμου Αγρινίου, αλλά και σε αρχεία συλλόγων, εταιρειών, ομοσπονδιών και σωματείων στο Αγρίνιο, στην ευρύτερη περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας, αλλά και στην Αθήνα. Η αναφορά συνοδεύεται από συνοπτική περιγραφή αυτών των πηγών ως προς την τυπολογία και το περιεχόμενό τους. Στο δεύτερο μέρος της ανακοίνωσης γίνεται λόγος για τις ελλείψεις και τα κενά που εντοπίστηκαν σε αυτό το υλικό και, ειδικότερα, για τις περιπτώσεις κατεστραμμένων, μη ανιχνεύσιμων ή μη διαθέσιμων πηγών. Επιχειρείται, επίσης, μια προσπάθεια εξήγησης αυτών των αρχειακών ελλείψεων, με αναφορά σε περιπτώσεις αδιαφορίας αρχών ή προσώπων για τη διατήρηση τεκμηρίων με μεγάλη σημασία για την τοπική ιστορία.

Γιάννης Γονατίδης, *Η ομορφιά της λίστας: χαρτογραφώντας αρχεία για την ιστορία του καπνού*

Η παρούσα ανακοίνωση στοχεύει στην ανάδειξη της σημασίας της διάσωσης, καταγραφής, ταξινόμησης και απόδοσης στο ερευνητικό και μη κοινό ιστορικών αρχείων που αφορούν την ιστορία του καπνού στην Ελλάδα.

Πιο συγκεκριμένα θα παρουσιαστεί το αρχειακό υλικό που διαθέτουν:

(i) το ιστορικό αρχείο της «Παπαστράτος Α.Β.Ε.Σ» (1906-2003). Ομάδα εργασίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κατέγραψε και ταξινόμησε το ιστορικό αρχείο της εταιρείας την περίοδο Φεβρουαρίου–Ιουλίου 2016. Το αρχείο παραμένει σε χώρους της εταιρείας στον Ασπρόπυργο Αττικής.

(ii) το Μουσείο Καπνού του Δήμου Καβάλας, το οποίο έχει συγκεντρώσει από πλήθος δωρεών σημαντικό αρχειακό υλικό για την ιστορία του καπνού. Ενδεικτικά διαθέτει αρχειακό υλικό από τον Εθνικό Οργανισμό Καπνού, την Καπνεμπορική Ομοσπονδία Ελλάδος, το Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης Υπαλλήλων Καπνεμπορικών Επιχειρήσεων, τον Καπνεμπορικό Σύλλογο Καβάλας, τον Καπνεμπορικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης, την Συνεταιριστική Ένωση Καπνοπαραγωγών Ελλάδος, την Παγκαπνεργατική Ένωση Ελευθερούπολης κ.ά. Μέχρι σήμερα έχει καταγραφεί ένα πολύ μικρό ποσοστό του αρχειακού υλικού, περίπου 300 φάκελοι σε σύνολο περίπου 5.800 φακέλων εγγράφων και καταστάσεων, χωρίς να συνυπολογίζουμε τα έντυπα του ημερήσιου και περιοδικού τύπου, τις φωτογραφίες, τις συσκευασίες, τους χάρτες, τα σχέδια, τις αφίσες, το οπτικοακουστικό υλικό και τα αντικείμενα.

Κοινή συνισταμένη των δύο παραδειγμάτων αποτελεί η άγνοια του ερευνητικού κοινού για το περιεχόμενο των συλλογών τους και η αδυναμία, άλλοτε απαγόρευση, πρόσβασης σ' αυτές.

Μαρία Ρεντετζή - Sandra Schürmann, *Χρησιμοποιώντας τη Φωτογραφία ως Ιστορικό Τεκμήριο: Το Φωτογραφικό Αρχείο της Reemtsma Cigarettenfabriken του Μουσείου Εργασίας στο Αμβούργο*

Κατά πόσο η διακίνηση των ανατολικών καπνών μεταξύ Γερμανίας και Ελλάδας, επηρέασαν και καθόρισαν την οικονομία, πολιτική, τεχνολογίες και κουλτούρα κατανάλωσης σ' αυτές; Χρησιμοποιώντας τα ανατολικά καπνά ως σημείο προσέγγισης των εμπλεκόμενων ιστοριών

τεχνολογίας, παραγωγής, εργασίας, πολιτικής οικονομίας, κατανάλωσης και πολιτισμού των δύο χωρών, η παρούσα εισήγηση φέρνει στο φως ένα σημαντικό αρχείο, ίσως το πιο σημαντικό φωτογραφικό αρχείο στον κόσμο που αφορά τον καπνό, τη φωτογραφική συλλογή που αποτελεί μέρος του αρχείου της εταιρίας Reemtsma που βρίσκεται στο Μουσείο Εργασίας του Αμβούργου.

Η εταιρία Reemtsma ιδρύθηκε το 1911 στη Γερμανική πόλη Erfurth. Το 1923 μετέφερε την έδρα της στο Αμβούργο και μέχρι τις αρχές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου είχε ήδη κυριαρχήσει στη Γερμανική αγορά. Επιπλέον η Reemtsma καθόρισε την παραγωγή καπνού σε Ελλάδα, Τουρκία και Βουλγαρία καθώς τα προϊόντα της παράγονταν από ανατολικά καπνά τα οποία εισήγαγε σε μεγάλο ποσοστό από την Ελλάδα.

Το συγκεκριμένο αρχείο περιλαμβάνει περίπου 350 φωτογραφίες από τη δεκαετία του 1920, οι οποίες ανήκουν στον ειδικό καπνού και συν-ιδιοκτήτη της εταιρίας, David Schnur. Ο Schnur συνήθιζε να περνά μισό χρόνο ταξιδεύοντας στις περιοχές καλλιέργειας του καπνού, παρατηρώντας την συγκομιδή και σχεδιάζοντας τις επόμενες αγορές. Τις επόμενες δεκαετίες και μέχρι το 1960 η Reemtsma προχώρησε στην πρόσληψη επαγγελματιών φωτογράφων ώστε να προμηθεύουν την εταιρία με φωτογραφικό υλικό από την Ελλάδα αλλά και Τουρκία και Βουλγαρία. Εν τέλει, η εταιρία βρέθηκε να κατέχει ένα φωτογραφικό αρχείο τεράστιας σημασίας από 3.000 φωτογραφίες.

Στόχος του μουσείου είναι να προσφέρει πρόσβαση στην κοινή πολιτιστική κουλτούρα των δυο χωρών και δυνατότητες για τη μελέτη του αρχείου από Έλληνες ερευνητές.

Καπνεργασία

Ρίκι βαν Μπουσχότεν, Έμφυλες διαστάσεις στην προφορική μνήμη καπνεργα(ρι)ών της καπνοβιομηχανίας «Ματσάγγος» του Βόλου

Από το Μεσοπόλεμο μέχρι τη δεκαετία του 1960 η καπνοβιομηχανία «Ματσάγγος» ήταν το μεγαλύτερο εργοστάσιο του Βόλου. Μετά την εγκατάσταση των προσφύγων στην πόλη ένα μεγάλο ποσοστό των εργαζομένων στη βιομηχανία ήταν γυναίκες, και στο εργοστάσιο αυτό ο αριθμός των εργατριών τριπλάσιος εκείνου των ανδρών εργατών. Κι αυτό σε μια εποχή που τα πατριαρχικά ήθη αντιμετώπιζαν με μεγάλη καχυποψία τη γυναικεία απασχόληση εκτός σπιτιού. Με βάση αυτό το δεδομένο αποκτά μεγάλο ενδιαφέρον να αναλυθεί η βιομηχανική καπνεργασία υπό το πρίσμα του φύλου. Η παρουσίαση βασίζεται κυρίως σε προφορικές μαρτυρίες εργατών και εργατριών που συγκεντρώθηκαν το 2013-2015 στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Σχεδιάζοντας το Μουσείο Πόλης του Βόλου» αλλά και σε μια παλιότερη συλλογή (2001) σχετικά με την Καπνοβιομηχανία Ματσάγγου. Στο πρώτο μέρος της ανακοίνωσης θα παρουσιαστεί το κοινωνικό προφίλ των εργατών και εργατριών καθώς και ορισμένα δομικά στοιχεία σχετικά με τον κατά φύλο καταμερισμό εργασίας και τις έμφυλες ανισότητες. Το δεύτερο μέρος θα επικεντρωθεί στην αναπαράσταση της εργασιακής εμπειρίας στη μνήμη των εργαζομένων. Η ανάλυση των συνεντεύξεων ανέδειξε τη σωματική εμπειρία, τον έρωτα και τη σεξουαλικότητα, αλλά και τις ενδο-εργοστασιακές κοινωνικές σχέσεις ως κεντρικά στοιχεία του μικρόκοσμου των εργαζομένων.

Θανάσης Μπέτας, Κοριακή Κερανίδου, ετών 7, πακεταρίστρια. Παιδική εργασία στον κλάδο της ελληνικής καπνοβιομηχανίας κατά τον 20ό αιώνα

Στην παρούσα εισήγηση παρακολουθούμε όψεις του φαινομένου της παιδικής εργασίας στον κλάδο της ελληνικής καπνοβιομηχανίας μέσα από το παράδειγμα μίας από τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις που λειτούργησε κατά τον 20ό αιώνα στον κλάδο του καπνού και της σιγαροποιίας στην Ελλάδα, της Καπνοβιομηχανίας Ματσάγγου. Το πλούσιο αρχειακό υλικό της επιχείρησης, όπως τα «Δελτία Μητρώου Προσωπικού», οι «Προσωπικές Καρτέλες» των εργαζομένων κ.ά., σε συνδυασμό με φωτογραφικό υλικό και προφορικές μαρτυρίες ανθρώπων που εργάστηκαν στο εργοστάσιο μαρτυρούν και επιβεβαιώνουν την παρουσία μικρών παιδιών, κυρίως κοριτσιών -ηλικίας 7 έως 13 ετών- κατά το Μεσοπόλεμο. Στη μεταπολεμική εποχή το φαινόμενο περιορίζεται σημαντικά, αλλά δεν εξαλείφεται. Ποιοι λόγοι και ποιοι παράγοντες ωθούσαν αυτά τα παιδιά να περάσουν την πόρτα της καπνοβιομηχανίας σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους είναι το βασικό ερώτημα που μάς απασχολεί. Προκειμένου να το προσεγγίσουμε εστιάζουμε το ενδιαφέρον μας -εκτός από οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες- στον τρόπο με τον οποίο οι

επιχειρηματικές στρατηγικές στην οργάνωση της εργασίας στον κλάδο της βιομηχανίας τσιγάρων σχετίζονται με την ηλικία και το φύλο.

Στη βιομηχανία του καπνού και συγκεκριμένα στον κλάδο της σιγαροποιίας η σχέση τεχνολογίας, ηλικίας και φύλου υπήρξε άρρηκτα συνδεδεμένη. Οι τεχνολογικές αλλαγές που συντελέστηκαν εκεί από τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα συνέβαλαν στην αύξηση της γυναικείας, αλλά και της παιδικής εργασίας. Η εισαγωγή των σιγαροποιητικών μηχανών υποβάθμισε ορισμένες παραδοσιακές ειδικότητες, κατά βάση ανδρικές (όπως του κατασκευαστή χειροποίητων τσιγάρων), και έκανε δυνατή τη μαζική χρησιμοποίηση γυναικείας και παιδικής εργασίας. Ως εκ τούτου, αυτό το υποκατάστατο της εργασίας και των εργατών -στην περίπτωση μας η σιγαρομηχανή- μετατράπηκε αμέσως σε μέσο αύξησης του αριθμού των μισθωτών εργατών με την ένταξη όλων των μελών της εργατικής οικογένειας, χωρίς διάκριση φύλου και ηλικίας, κάτω από τον άμεσο έλεγχο του κεφαλαίου.

Κώστας Παλούκης, *Μια άλλη οπτική στο καπνεργατικό ζήτημα: οι θέσεις της αρχειομαρξιστικής καπνεργατικής παράταξης στα 1933*

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστεί ένα κείμενο του 1933, δημοσιευμένο στην αρχειομαρξιστική εφημερίδα Πάλη των Τάξεων στις 3 Οκτωβρίου 1933 το οποίο παρουσιάζει μια πρωτότυπη κριτική στο καπνεργατικό ζήτημα. Το καλοκαίρι του 1933 το καπνεργατικό ζήτημα βρίσκεται σε όξυνση. Οι αρχειομαρξιστές διαφωνούν με το βασικό αίτημα της απεργίας, που στηρίζει η ΚΟΕ, δηλαδή «του διωξίματος των καπνεργατριών (τογκατζήδων) και την εισαγωγή στην τόγκα 50% άντρες» παρότι η απεργία πέτυχε «υπέρ αυτής της θέσης» και θεωρούν σημαντικό στόχο «την υπογραφή του πρωτοκόλλου το οποίο θα πρέπει να γίνει νόμος». Υποστηρίζουν πως η θέση αυτή είναι αντιδραστική γιατί «μεταβάλλεται η πάλη μεταξύ εργατικής και αστικής τάξης σε πάλη μεταξύ εργατών και εργατριών». Ενισχύει «την αντιδραστική αντίληψη ότι οι γυναίκες πρέπει να εκτοπισθούν από τα εργοστάσια και τις επιχειρήσεις και να μείνουν στα σπίτια τους και να εργάζονται μόνο οι άντρες στην παραγωγή». Η ΚΟΜΛΕΑ αναθεωρεί συνολικά την θέση απέναντι στο πιο κομβικό θέμα του καπνικού ζητήματος του Μεσοπολέμου καταγγέλλοντας τον αγώνα ενάντια στα επεξεργασμένα καπνά και την ρητορική γύρω από αυτά ως αντιδραστική. Αναγνωρίζοντας το γυναικείο δικαίωμα για ίση δουλειά και ίδιο μεροκάματο και το δικαίωμα όλων των εργατών ελεύθερα στην εργασία, χωρίς περιορισμούς γενιάς, θέτει μία πιο καθολική πρόσληψη της τάξης και έναν αντισυντεχνιακό πρόγραμμα πάλης.

Χάρης Ραζάκος – Δόμνα Κόφφα, *Η καταστολή του εργατικού-συνδικαλιστικού κινήματος στα χρόνια του Εμφυλίου: Καβαλιώτες καπνεργάτες στο Έκτακτο Στρατοδικείο*

Μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας, η ελληνική άρχουσα τάξη και οι Βρετανοί θέτουν ως κύριο στόχο τους την ανασυγκρότηση των δομών του αστικού κράτους και την παράλληλη διάλυση των πολιτικών-κοινωνικών εκείνων δυνάμεων που η ΕΑΜική αντίσταση είχε αναδείξει σε κυρίαρχη «απειλή» για τα συμφέροντά τους. Μέσα από ένα ολοένα και ασφυκτικότερο νομικό πλέγμα, οι ελληνικές κυβερνήσεις επιδιώκουν τη θωράκιση του Κράτους απέναντι στους «εχθρούς» του.

Κατά τα χρόνια 1946-1949, όπου η σύγκρουση παίρνει πια εμπόλεμο χαρακτήρα, η επιθετικότητά του αυξάνεται. Το χτύπημα των οργανώσεων του ΚΚΕ-ΕΑΜ, ο έλεγχος του εργατικού-συνδικαλιστικού κινήματος, ο έλεγχος των οργανωτικών του δομών (Σωματείων, Ομοσπονδιών, Εργατικών Κέντρων) και η καταστολή ενάντια στα πιο προοδευτικά και πρωτοπόρα στοιχεία του τίθενται πια ως πρώτιστα καθήκοντά του. Στα Έκτακτα Στρατοδικεία όλης της χώρας, χιλιάδες συνδικαλιστικά στελέχη δικάζονται και καταδικάζονται σε πολυετείς ποινές φυλάκισης ή ακόμα και σε θάνατο, ως απάντηση στην αγωνιστική τους δράση.

Στην εισήγησή μας μελετάμε τις διεργασίες αυτές, αξιοποιώντας πρωτότυπο αρχειακό υλικό από το Έκτακτο Στρατοδικείο Δράμας, στο οποίο εκδικάζονται τα 'αδικήματα' που τελούνται στην περιφέρεια της Καβάλας. Μέσα από τη μελέτη των αποφάσεων του Εκτάκτου Στρατοδικείου Δράμας της περιόδου 1946-1949, εξετάζουμε τον τρόπο που εφαρμόζονται οι πολιτικές καταστολής εναντίον του συνδικαλιστικού κινήματος της πόλης, με κύριο πεδίο τις υποθέσεις που αφορούν στους καβαλιώτες καπνεργάτες. Μέσω του αρχειακού αυτού υλικού αναδεικνύονται πλευρές τόσο της

ιστορίας του εμφυλίου πολέμου στην πόλη της Καβάλας, όσο και της ιστορίας του καπνεργατικού της κινήματος.

Πόστερ

Γιάννης Κίζης, *Επανεκθεση του Μουσείου Καπνού στη Δημοτική Καπναποθήκη της Καβάλας*

Η ανατολική πενταόροφη πτέρυγα της Δημοτικής Καπναποθήκης της Καβάλας θα στεγάσει το *Μουσείο Καπνού* σε περίπου 1.260 τ.μ.

Δεν είναι όλα τα παλιά κτίρια κατάλληλα για να δεχθούν τη χρήση του Μουσείου. Ακόμα και στα «μουσεία του εαυτού τους», όπως συνηθίζεται να αποκαλούνται, απαιτούνται προσθήκες ή παρεμβάσεις, που θα δώσουν στο παλιό κέλυφος τη λειτουργική και νοηματική δομή του μουσείου, αλλά και θα το προσαρμόσουν στις σύγχρονες προδιαγραφές αντοχής και ασφάλειας. Συνήθως απαιτείται στατική και αντισεισμική ενίσχυση, με αύξηση της φέρουσας ικανότητας του πατώματος και πρόσδοση διαφραγματικής λειτουργίας, με τρόπο αφανή.

Κύρια επέμβαση στη Δημοτική Καπναποθήκη είναι η αντικατάσταση των δαπέδων, που ταλαντώνονται ενοχλητικά και είναι ανεπαρκή για συγκεντρώσεις κοινού. Τα νέα σύνθετα δάπεδα θα ανταποκρίνονται στην απαιτούμενη φέρουσα ικανότητα, χωρίς να διαφοροποιούνται, διαστασιολογικά ή αισθητικά, από τα αυθεντικά δάπεδα των καπναποθηκών.

Ο εσωτερικός ξύλινος σκελετός του κτιρίου ορίζει το αισθητικό και το λειτουργικό πλαίσιο του *Μουσείου Καπνού*. Σύγχρονες κατασκευές παρεμβάλλονται, για να υποστηρίξουν την έκθεση της πληροφορίας και του μικρόκοσμου των αντικειμένων, που σχετίζονταν με τη λειτουργία του καπνομάγαζου.

Η μουσειολογική μελέτη προτείνει ένα ενιαίο αφήγημα με ιδιαίτερες νοηματικές συνδέσεις σε δυο άξονες, έναν πρωτεύοντα, τοπικού χαρακτήρα, και έναν δευτερεύοντα, εκτός των ορίων της πόλης. Προχωρεί από το γενικό και γνώριμο στο ειδικό και άγνωστο, συσχετίζει το παρελθόν με το παρόν, με μέσα που προκαλούν τη βιωματική συμμετοχή του επισκέπτη.

Η έκθεση ξεκινά με την ιστορία και τα χαρακτηριστικά του καπνού, τις ποικιλίες, την καλλιέργεια στην περιοχή της Καβάλας και αλλού. Η κατεργασία των καπνόφυλλων σε όλα τα στάδια της, η εκμηχάνιση, το λιμάνι και η αλλαγή της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας και του ιστού της πόλης, το καπνεμπόριο και η επίδρασή του στην κοινωνία, αλλά και η συμβολή του καπνού στην εθνική οικονομία, αποτελούν τις κύριες θεματικές ενότητες του μουσείου.

Οργανωτική Επιτροπή

Γιάννης Βύζικας, Πρόεδρος ΙΚΚΙΚ

Μιχάλης Σαχσαμάνογλου, Αντιπρόεδρος ΙΚΚΙΚ

Άγγελος Παληκίδης, Επίκ. Καθηγητής ΔΠΘ-επιστημονικός σύμβουλος ΙΚΚΙΚ

Ζωή Γαβριλίδου, Καθηγήτρια ΔΠΘ-Αντιπρύτανης

Πηνελόπη Καμπάκη-Βουγιουκλή, Καθηγήτρια ΔΠΘ- Κοσμήτορας Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών

Μάρκος Δέμπας, Οικονομολόγος-Πρόεδρος Επιμελητηρίου Καβάλας

Γιάννης Γονατίδης, Υπ. διδάκτορας ιστορίας Πανεπιστημίου Κρήτης, εξωτ. συνεργάτης ΙΜΣ/ΙΤΕ

Επιστημονική Επιτροπή

Ζωή Γαβριλίδου, Καθηγήτρια Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Βασίλης Δαλκαβούκης, Αν. Καθηγητής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Μιχάλης Ζουμπουλάκης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Ulrich Moennig, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αμβούργου

Άγγελος Παληκίδης, Επίκ. Καθηγητής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Λήδα Παπαστεφανάκη, Αν. Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων & Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών/ΙΤΕ

Σωκράτης Πετμεζάς, Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης & Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών/ΙΤΕ

Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου, Διευθύντρια Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Ευάγγελος Χεκίμογλου, Διδάκτωρ Οικονομικών, Έφορος Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης

Γραμματεία συνεδρίου

Ελένη Κερμανίδου, Ιστορικός-ΜΑ

Ελένη Μαυρουδή, Νηπιαγωγός-Υπ. διδάκτωρ ΔΠΘ

